

Recessie

Volgens vele financiële specialisten staat de wereldeconomie voor een bankroet. Wij worden daarom overgoten met berichten dat er een recessie is of spoedig zal komen. Deze berichten worden veelal gelardeerd met economische gruwelverhalen uit de jaren dertig. Zonder de huidige economische problemen te bagatelliseren, moet echter worden vastgesteld dat er erg wordt overdreven. Het lijkt erop dat individuele financiële moeilijkheden veelal worden opgeblazen tot nationale rampen.

Voordat ik op deze onjuiste berichtgeving nader zal ingaan, lijkt het mij zinvol eerst duidelijk te maken wat een recessie is. Een recessie is een conjuncturele economische inzinking. Deze inzinking kan men aflezen uit een afname van de nationale productie en een toename van de werkloosheid. Een recessie is een conjuncturele neergang, die overigens spoedig wordt opgevolgd door een conjuncturele opleving. Aangezien er sinds de tweede wereldoorlog nauwelijks meer conjunctuurgolven zijn te onderscheiden in de absolute omvang van de nationale productie, moet men zich behelpen met schommelingen in de groei van de productie. Een conjuncturele neergang wijst dus op een afname van de groei van de nationale productie, waarover we ons niet direct zorgen behoeven te maken.

De huidige economische problemen zijn evenwel slechts gedeeltelijk een gevolg van conjuncturele moeilijkheden. De recente oliecrisis heeft de wereld doen beseffen dat er nog deze eeuw een ernstig grondstoffentekort kan ontstaan. Daarnaast heeft die oliecrisis een behoorlijke stijging van de wereldmarktprijzen teweeggebracht. Dit heeft tot nu toe nog weinig met conjunctuur en met recessie te maken. Uiteraard kan die oliecrisis om psychologische redenen tot een conjuncturele inzinking leiden. Zover is het m.i. evenwel nog niet.

De financiële wereld is echter steeds meer geneigd onder recessie geen tijdelijke conjuncturele inzinking te verstaan, maar een financiële ramp of depressie, vergelijkbaar met de crisis in de jaren dertig. Iedereen kan echter weten dat deze crisis met een ernstige deflatie en afname van de productie gepaard ging. Thans mogen we nog altijd aannemen dat het volume van de wereldhandel volgend jaar met 5% zal stijgen; dit is weliswaar de helft van de groei in 1972 en 1973, maar toch beter dan helemaal geen groei.

De super-zwartkijker in de financiële wereld was onlangs het Duitse beleggersblad *Wirtschaftswoche*. Het opende met een cartoon waarop een radeloze dame uit een open raam op een hoge verdieping van een effectenbeurs twee effectenhandelaren nakeek die een doodsprong in de diepte prefereerden boven hun financiële zorgen. In het omslagartikel werd de cartoon uitvoerig toegelicht 1). De huidige economische toestand zou even erg zijn als in de jaren dertig. Het

Duitse blad concludeerde zelfs dat niet Marx en Mao, maar de sjah en de sjeiks de werelddhervormers waren; een nogal opmerkelijke uitspraak voor een blad dat vaak tegen het Marxisme en Maoïsme bokste.

Het Nederlandse blad *FEM* van 25 september jl. maakte uitvoerig melding — overigens zonder redactioneel commentaar — van een conferentie van de Conference Board in Londen waar een aantal internationale financiële specialisten hun ernstige zorgen uitspraken. Aan de rede van de Britse minister van Financiën Healey werd uitvoerig aandacht besteed. Ook Healey is zeer somber gestemd over de gevolgen van de oliecrisis. Men moet echter beseffen dat de Britse moeilijkheden reeds vóór die crisis bestonden. Voor Engeland, dat reeds lang boven zijn stand leeft, zonder dit te willen inzien, kwam die crisis op het juiste moment: het buitenland kon nu als kwaaddoener fungeren. De financiële redactie van het *Algemeen Dagblad* maakte het zelfs erg bont door onlangs met grote letters te komen met een bericht dat de Amsterdamse effectenbeurs ineenzakte; het leek alsof de criminaliteitsredactie het stuk had geschreven.

Gelukkig is er ook betere berichtgeving. De Amerikaanse First National City Bank rekende behoorlijk af met de zwartkijkers 2). Duidelijk zette ze uiteen dat de „Grote Depressie” zich nooit zal herhalen omdat de economische toestand in de jaren dertig van geheel andere aard was dan ze thans is. Bovendien zijn de overheid en het bankwezen zich thans veel meer bewust van hun financiële verantwoordelijkheid dan vroeger. En in Nederland wees *Beleggers Belangen* van 4 oktober jl. erop dat aan minder gunstige berichtgeving een overtrokken betekenis wordt toegekend, terwijl elk opwekkend bericht voor kennisgeving wordt aangenomen.

Met het vorenstaande wil ik niet beweren dat er geen recessie, in de juiste betekenis van het woord, kan ontstaan. Bovendien beseft ik dat de belegger die zijn vermogen ziet ingeteerd, de werkloze die geen werk kan vinden en de derde wereld die honger lijdt, de huidige economische toestand als een crisis kunnen beschouwen. Het gaat echter te ver de gehele wereld een financiële crisis aan te praten. Er zijn nog voldoende mogelijkheden om de huidige problemen op te lossen. Toont de wereld daartoe geen bereidheid dan ontstaat inderdaad een depressie. Een depressie ontstaat echter ook als morgen alle topmanagers door een hartaanval bezwijken.

L. Hoffman

1) Neue Welt-Wirtschaftskrise; Signale wie 1929, *Wirtschaftswoche*, 27 september 1974, blz. 14 - 21.

2) First National City Bank, The Great Depression: history never really repeats itself, *Monthly economic letter*, september 1974, blz. 6-9.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i>	
Recessie	901
Column	
Industrieel en post-industrieel, door Prof. Dr. W. Albeda	903
<i>Prof. Dr. D. B. J. Schouten:</i>	
De anti-groei-mentaliteit of wel het einde van het particuliere ondernemersinitiatief	904
<i>Dr. A. J. Bindenga:</i>	
De grenzen van de resultateninformatie	906
Mededeling	909
<i>Drs. W. T. M. Molle:</i>	
De toekomstige situatie op de wereldmarkt voor ruwe olie	910
<i>Dr. M. Weisglas:</i>	
Economische integratie: mondiaal, regionaal, sectoraal; Vierde wereldcongres van de International Economic Association te Budapest	912
Fisconomie	
Winst uit aanmerkelijk belang, door J. Renes	916
Energiekroniek	
De triomf van de middelmatigheid, door Dr. A. A. de Boer	919
Geld- en kapitaalmarkt	
Miljoenennota en monetair beleid, door Drs. A. D. de Jong	920
Ingezonden	
Brood en welvaart, door Dr. B. Belderok, met naschrift van Drs. R. Iwema	922
Boekennieuws	
Dr. A. Wassink: Produktiviteitsstijging en produktiviteitsmeting in de industrie, door Drs. H. P. van de Avoird	925
Dr. W. J. Oomens: De vraag naar duurzame consumptiegoederen, door Prof. Dr. J. S. Cramer	925

Behoeft uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet ESE voor uw oproep in te schakelen.

ESB biedt u een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Adv.-afd ESB
Postbus 42
SCHIEDAM

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 93,60 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 57,20 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,- (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V.: Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam.
tel. (010) 260 260, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut
Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek

Balanced International Growth

Bedrijfs-Economisch Onderzoek

Economisch-Technisch Onderzoek

Vestigingspatronen

Macro-Economisch Onderzoek

Projectstudies Ontwikkelingslanden

Regionaal Onderzoek

Statistisch-Mathematisch Onderzoek

Transport-Economisch Onderzoek

Industrieel en post-industrieel

Het is niet, zo erg lang geleden dat Peter F. Drucker schreef: „De grote industriële onderneming is de representatieve instelling van deze tijd”. Dat betekent dat wat er gebeurt in deze onderneming maatgevend is voor de verwachtingen die men heeft ten aanzien van de werkomstandigheden, het werk en het personeelsbeleid in alle andere sectoren van het bedrijfsleven.

Ik heb de indruk dat Drucker deze uitspraak thans niet meer zou herhalen. Er is een belangrijke verschuiving geweest in de samenleving, waardoor wij langzaam maar zeker van een maatschappij waarvoor de industriële onderneming maatgevend is, terecht komen in een maatschappij waarin dit niet langer het geval is. Wij beleven de groei naar een na-industriële samenleving. Indicatie daarvoor is de groei van de dienstensector (inclusief de overheidssector). Binnen de dienstensector is er een groei van die activiteiten, die op niet-commerciële basis worden bedreven (de onderwijssector, de welzijnssector, een groot deel van de gezondheidszorg). Thans werkt reeds meer dan de helft van de beroepsbevolking in de dienstensector, terwijl een groeiend gedeelte zijn arbeid vindt in de sectoren waarin het streven naar winst vervangen is door het werken met subsidies.

In deze niet-commerciële sectoren wordt vooral hoger gekwalificeerde arbeid tewerkgesteld. Het behoeft geen betoog dat met name ook veel opinie-leiders daar een functie vinden. Het is dus niet zo'n wonder, dat meer en meer de derde sector — en daarbinnen vooral de non-profit-sector — maatgevend gaat worden voor de verwachtingen die men koestert ten aanzien van arbeid en arbeidsomstandigheden in het algemeen. Wat zijn de kenmerken van de arbeid in deze sector? Naar mijn gevoel vallen de volgende punten op:

- vrije, niet repeterende arbeid;

- gemakkelijke, democratische verhoudingen;
- niet al te rigoureuze werktijden;
- gestandaardiseerde salarisschalen (bezoldigingsbesluit);
- geen winststreven, maar subsidies bij tekorten.

Met name universitaire instellingen, wetenschappelijke instituten, een groot deel van de gezondheidssector en de zogenaamde welzijnssector worden gekenmerkt door dit soort omstandigheden.

De neiging bestaat bij veel auteurs, die zelf in deze sectoren werkzaam zijn, om de industrie en het bedrijfsleven in het algemeen naar de maat van deze sectoren te meten. Het werk van Bram de Swaan: *Een hoterham met tevredenheid*, wekt zeer sterk de indruk, dat hier de industriële bedrijven bekeken worden vanuit de optiek van de universiteiten. Het is duidelijk, dat vanuit deze optiek de industriële praktijk wel slecht uit de bus moet komen.

Men kan tegen deze ontwikkeling op twee manieren aankijken. De eerste zou zijn, dat men met name wijst op de onredelijkheid van deze wijze van doen. Men kan en mag nu eenmaal van de ondernemingen, die onder de harde zweeps slag van de concurrentie moeten functioneren, niet verwachten dat zij het voorbeeld volgen van de genoemde sectoren. Veelal zou men mogen verlangen, dat gesubsidieerde instellingen in sterkere mate dan thans vaak gebeurt, gedwongen worden in zoverre het voorbeeld van het bedrijfsleven te volgen, dat ook daar efficiency een belangrijke rol speelt. Op deze wijze zou kunnen worden voorkomen, dat van een deel van deze sectoren een demoraliserende invloed uitgaat op de industriële sector en meer in het algemeen op de commerciële sectoren. Een tweede benaderingswijze zou zijn dat men stelt, dat het voorbeeld van de non-profit-sectoren niet in alle opzichten slecht is. Voor veel industriële arbeid

kan het geen kwaad wanneer er eens kritisch tegenaan wordt gekeken vanuit het voorbeeld van andere sectoren.

Eigenlijk is er voor beide benaderingen wel wat te zeggen. In een na-industriële samenleving is het onvermijdelijk dat de industriële sector niet langer het voorbeeld is voor de rest van de samenleving. Er is op dat punt een parallel tussen de opkomst van de industriële sector: toen het agrarische klimaat moest gaan wijken voor het industriële, en de fase die wij thans meemaken, waarin de industriële werkgelegenheid langzamerhand in omvang overvleugeld gaat worden door die in de na-industriële sectoren. Hierdoor gaat het industriële klimaat in de samenleving als geheel plaatsmaken voor een niet meer industrieel klimaat. Tegelijkertijd domineert het commerciële denken uit de profitmaking-sectoren niet langer de samenleving als een geheel. Het spreekt dus vanzelf dat de industriële sector in toenemende mate de druk vanuit andere sectoren gaat ervaren. Dat geldt zowel voor de druk vanuit het „dienstenklimaat” als voor de druk van de niet-commerciële sector. Het gaat niet aan daar alleen maar in negatieve zin over te spreken.

Toch is er ook een andere kant aan deze medaille. Het staat immers vast, dat geen samenleving het zich kan veroorloven belangrijke sectoren te hebben, waar men meent dat men zich grotendeels zou kunnen gaan onttrekken aan de noodzaak van efficiency. In deze zin is ook de invloed van de sterk door efficiency beheerste stijl van leidinggeven uit de commerciële sector op de stijl van de niet-commerciële sectoren blijvend noodzakelijk.

De anti-groei-mentaliteit of wel het einde van het particuliere ondernemersinitiatief

PROF. DR. D. B. J. SCHOUTEN*

In het hiernavolgende zal de traditionele visie weergegeven worden volgens het boekje van de economen m.n., de visie op de samenhang tussen inflatie en structurele werkloosheid. Vervolgens zal een theorie ontwikkeld worden die past in het schuitje van vele progressieven in den lande. De logische consequenties van een dergelijke theorie zullen onder ogen moeten worden gezien, al was het alleen maar om de soep niet zo heet te eten als hij ons wordt opgediend.

Hoe men de zaken ook wendt of keert, een voortdurende inflatie in de zin van voortdurende prijsstijgingen t.o.v. de voorafgaande jaren moet veroorzaakt zijn of wel door een definitieve loonsverhoging uitgaande boven de produktiviteitsstijging, ofwel door een definitieve prijsverhoging uitgaande boven de kosten. Het spreekt vanzelf, dat deze stelling een of andere vorm van indexlonen en indexprijzen veronderstelt, waarbij al dan niet vertraagd prijsstijgingen in de lonen worden doorberekend en loonkostenstijgingen in de prijzen. Het tragische is dat *eenmalige* definitieve verhogingen tot zulke *voortdurend* inflatoire gevolgen leiden bij de gehanteerde indexsystemen.

Een diepgraver zal natuurlijk een antwoord willen hebben op de volgende vraag: waar komen dan die eenmalige loon- en prijsstijgingen vandaan? Eenzijdige macht van de vakbeweging bij de nominale loonvorming resp. eenzijdige macht van het bedrijfsleven bij de nominale prijsvorming zal een antwoord kunnen zijn, evenals de betrekkelijke macht van de overheid bij haar loon- en prijsbeleid. Eventueel wordt deze macht van de vakbeweging versterkt door de marktomstandigheden — te veel vraag naar arbeid —, en de macht van het bedrijfsleven ondersteund door de marktsituatie: te veel vraag naar eindprodukten. Waar komt die grote vraag dan weer vandaan is tenslotte het laatste probleem dat gesteld kan worden. De boosdoener ter zake wordt meestal gezocht bij de overheid, die te veel vraag zou scheppen via haar uitgavenpolitiek zonder voldoende in staat te zijn via haar belastingpolitiek dienovereenkomstig de particuliere vraag te beperken.

Voor de markt van eindprodukten is dit een duidelijke zaak. Voor de arbeidsmarkt dient men evenwel een onderscheid te maken tussen een *structurele* vraag naar arbeid die afhangt van het aantal geschapen arbeidsplaatsen en de conjuncturele vraag naar eindprodukten, die — wanneer zij te laag is — onderbezetting van het produktie-apparaat en daarmee *conjuncturele* werkloosheid teweegbrengt, of omgekeerd — wanneer zij te hoog is — overbezetting van het produktie-apparaat en daarmee een te veel aan conjuncturele werkgelegenheid oplevert.

De arbeidsplaatsentheorie is een theorie die sinds jaar en dag sterk door diegenen werd beklemdoend die een al te sterke nadruk op de vraagfactoren — zoals Keynes dat leerde — niet in overeenstemming met een realistische visie op het economisch gebeuren achtten. Gelukkig wordt aan deze theorie thans wat meer aandacht geschonken gezien het feit dat de structuurwerkloosheid momenteel zulk een belangstelling ondervindt.

Te veel arbeidsplaatsen: te veel vraag naar arbeid: te weinig arbeidsplaatsen: te weinig vraag naar arbeid. Deze constatering is thans voor iedereen duidelijk. Minder evident is de kwestie wie nu de schuld is van het teveel of het te weinig.

In de jaren zestig toen langzaam maar zeker een structureel meer dan volledige werkgelegenheid ontstond, werd door vele economen betoogd, dat wellicht een te lage arbeidsinkomensquote, m.a.w. een te hoge winstquote de oorzaak zou kunnen zijn van een teveel aan breedte-investeringen en daarmee van een te veel toenemende vraag naar arbeid. Dit idee werd toen in dank afgenomen en een „kleine” loonontploffing werd in het midden der jaren zestig georganiseerd. Overigens ook zonder wetenschap zou een en ander zijn gebeurd, want elke druk vindt zijn uitlaatklep.

Diepte-investering

Thans zal men wat meer dan toen de nadruk leggen op het verband tussen de arbeidsinkomensquote resp. de winstquote enerzijds en de levensduur van de kapitaalgoederen anderzijds. Het onderscheid tussen breedte- en diepte-investeringen wordt momenteel vaak al te simpel gedefinieerd, alsof alleen breedte-investeringen nieuwe arbeidsplaatsen zouden scheppen en diepte-investeringen daarentegen arbeid overbodig zouden maken. Beter is het m.i. te spreken van de breedte van de diepte-investeringen. Daarmede de nadruk erop leggend, dat bijna elke investering een diepte-investering is, omdat nu eenmaal nieuwe machines weliswaar min of meer dezelfde kapitaalproductiviteit bezitten (d.w.z. per eenheid produkt per jaar dezelfde investeringskosten vereisen), doch steeds ook een hogere arbeidsproductiviteit opleveren (d.w.z. per eenheid produkt per jaar veel minder arbeid benodigen). De technische vooruitgang is immers grotendeels belichaamd in de nieuwe investeringen. Vandaar ook het grote rendementsverschil tussen oude en nieuwe machines, tussen oude en nieuwe bedrijven.

Welnu, een stijging van de arbeidsinkomensquote beperkt in het kader van de winsttheorie (uit de winst moeten immers de nieuwe investeringen worden gefinancierd zolang geen extra besparingen uit de loonsom vrij komen), de breedte van de diepte-investeringen en daarmee het aantal nieuwe arbeidsplaatsen dat gecreëerd moet worden om de *normale* uitval van verouderde arbeidsplaatsen te compenseren. Bovendien worden door een stijging van de arbeidsinkomensquote de randbedrijven of de marginale (oude) machines versneld uit het produktieproces gestoten, waardoor zowel minder wordt geproduceerd als minder (arbeidsintensieve) arbeidsplaatsen beschikbaar zijn. Het mes van een stijgende loonquote van het produkt van bedrijven snijdt dus aan twee kanten, zodat een structurele vermindering van de vraag naar arbeid het gevolg moet zijn. Is er te veel struc-

* De auteur is hoogleraar aan de Katholieke Hogeschool Tilburg en kroonlid van de Sociaal-Economische Raad.

turele vraag naar arbeid dan moet de norm zijn een stijgende arbeidsinkomensquote (of een dalende spaar- en investeringsquote), maar omgekeerd is er te weinig structurele vraag naar arbeid dan moet een dalende arbeidsinkomensquote (of een stijgende spaar- en investeringsactiviteit) worden georganiseerd.

Les uit de jaren zestig

Het advies van het begin der jaren zestig om de vraag naar arbeid af te remmen via een dalende winstquote was toen een juiste raad, alleen had wat meer de nadruk gelegd kunnen worden op het aan twee kanten snijdende mes van een stijgende arbeidsinkomensquote, met name op de verkorting van de levensduur der kapitaalgoederen (en in het algemeen de versnelde uitstoting van oude bedrijven en bedrijfstakken). Ondertussen is wel duidelijk geworden dat dit laatste heeft plaatsgevonden, terwijl van de andere kant ook de breedte van de diepte-investeringen (m.a.w. de nationale investeringsquote) wat is verminderd.

Hoe kon een en ander indertijd worden georganiseerd? Wel, het is duidelijk dat een nominale loonontploffing gepaard gaande met een nahinken van de prijzen, waarbij het nahinken in versterkte mate door een stringenter wordende prijspolitiek werd bevorderd, een daling van de winstquote tot stand heeft gebracht. Het is ook wel duidelijk geworden, dat een en ander een inflatiespiraal in het leven heeft geroepen, die moeilijk meer terug te dringen is. Voorts zijn er alle aanwijzingen voorhanden die erop duiden, dat men te ver is doorgeschoten met het opvolgen van een op zich zelf gezond advies. De huidige structuurwerkloosheid was daarom niet te vermijden. Het omgekeerde advies van het begin der jaren zestig zou daarom — helemaal volgens het boekje — thans ter bestrijding van de huidige structuurwerkloosheid en inflatie adequaat zijn. Maar deze raad om de nominale loonstijging te beperken bij een versoepeling van het prijsbeleid wordt nu niet meer in dank afgenomen. Tot onze spijt overigens.

Anti-groei

Nieuwe aspecten doen momenteel hun intrede: grondstof-, milieu- en energieschaarste enerzijds en een beperking van de groeivoet van het rijke westen ten bate van het arme oosten en zuiden anderzijds; m.a.w. een algemene tendentie naar nivellering van de welvaart in de wereld. Om met dit laatste te beginnen: een beperking van de breedte der diepte-investeringen vermindert inderdaad de stijging van de arbeidsproductiviteit, omdat deze immers in aanzienlijke mate belichaamd is in de nieuwe investeringen. Daarmede vermindert de groei. Wij zien dit reeds zich realiseren, al wordt een en ander versluierd door de versnelde uitstoting van randbedrijven en oude machines, waardoor de gemiddelde arbeidsproductiviteit althans van de actieve beroepsbevolking weer toeneemt. Wil men deze beperking van de groei, dan moet men beslist de besparingen niet (ook niet die uit de loonsom!) bevorderen, want daarmede zou juist de kans bij een juiste kanalisatie van deze besparingen op voldoende breedte van de (diepte)investeringen weer groter worden, met alle gevolgen van dien voor de groei en de werkgelegenheid.

Neen, de groei kan — extreem geredeneerd — wel helemaal tot stilstand gebracht worden wanneer men alle nieuwe investeringen verbiedt en tegelijkertijd de dan overtoellig geworden hoge meerwinsten op de jongste machines en in de meest moderne bedrijven volledig afroemt ter instandhouding van oude arbeidsintensieve machines, bedrijven of bedrijfstakken. Aldus kan de structuurwerkloosheid worden beperkt eventueel zelfs worden opgeheven en worden in de toekomst minder energie en grondstoffen verbruikt, want de groei is er dan helemaal uit. Of het milieu in dit geval minder

belast zal worden is niet geheel duidelijk. Moderne machines, bedrijven of bedrijfstakken zijn immers niet alleen produktiever dan de oude, maar veelal ook zindelijker. De technologie ontwikkelt zich immers niet alleen in arbeidsbesparende richting, maar evenzeer in milieubesparende richting, waarbij dit laatste ook nog door een geschikte wetgeving kan worden bevorderd.

Een noodzakelijk complement van het verbod van nieuwe investeringen, het volledig afnemen van alle superwinsten (die inderdaad in de jonge jaargangen van onze kapitaalgoederenvoorraad logischerwijze hoog zijn) is een verbod van ontslag van arbeidskrachten in de oude onrendabele jaargangen van ons productie-apparaat, waarbij de onrendabele top dan gefinancierd moet worden uit bedoelde winstbelastingen. Er moet dan nogal wat verboden worden, m.n. het creatief ondernemerschap. Het winststreven wordt in dat geval evenals het vinden van nieuwe arbeidsbesparende combinaties bij de nieuwe investeringen immers onmogelijk gemaakt. Daarmede is met het einde van de groei ook het einde van het particuliere ondernemersinitiatief aangebroken. Het nationaal inkomen zal voor praktisch 100% aan de loontrekkers (incl. de aan hun verwante inactieven) moeten worden uitgekeerd. De nadruk zal daarbij moeten liggen op het verlengen van de technische levensduur van de produktiemiddelen, want een economische levensduur bestaat dan niet meer. Alles wat reeds is of was moet behouden blijven, want vernieuwing is uit den boze. Men ziet hoe een progressief ideaal een puur bureaucratisch conservatisme in het leven kan roepen!

Wel behoort bij dit progressieve ideaal een roepstem die tegen de nog voorhanden ondernemersfiguren zegt: gaat naar de arme landen en weest daar creatief, het benodigde kapitaal (ook in reële zin) geven wij u wel mee. Tevens is de kans groot, dat niet alleen ondernemersfiguren, maar ook materialistisch ingestelde werknemers uit het eigen land zullen vertrekken, wanneer hier hun beschikbare inkomens bij gebrek aan groei niet meer zullen stijgen terwijl zij elders in de wereld nog een groeiend inkomen kunnen verdienen. Wellicht zal de stagnatie in de groei dan zelfs omslaan in een negatieve groei: het doorschieten door een evenwichtspunt is wel meer verstoend in de loop van onze geschiedenis. En wat dan nog? Ons land is toch al vol genoeg; wat emigratie van arbeiders, kapitaal en ondernemersfiguren kunnen we ter wille van onze socialistische bureaucratische heilstaat best gebruiken. Een vervelende oppositie is dan in elk geval verdwenen!

Gerede twijfel

Wel: het is een alternatief — en het komt deze keer niet uit het boekje van wereldvreemde kamergeleerden — deze groei-loze maatschappij in het rijke westen. Het lijkt een beetje erop dat wij ons hier vrijwillig aan het kruis nagelen ter wille van het heil van de gehele mensheid. Daarmede heeft dit alternatief niet alleen een socialistische, maar ook een christelijke kleur, want zichzelf opofferen ter wille van anderen ligt aan onze christelijke leer ten grondslag. En toch kan men gerede twijfel koesteren of het allemaal zo wel moet. Men onderkent de sterke stroming in de richting van genoemd alternatief; men zou best mee willen lopen, maar de twijfel blijft bestaan: hebben we niet meer gezien, dat een te sterke nivellering uiteindelijk bij de zwaksten het hardste aankwam? Met name is het voor twijfel vatbaar of een welbewuste beperking van de groei in het rijke westen ten goede komt aan de groei van de arme landen. Tenslotte imiteren deze landen het westen en worden zij via uitgebreide handelsbetrekkingen daartoe in staat gesteld. Maar het imiteren van een stilstand en een bureaucratisch conservatisme is een weinig stimulerende bezigheid. Alleen ambtenaren in de slechte zin van het woord kunnen daar wel bij varen. Groei komt daaruit niet voort, wel een belemmering van het creatieve ondernemersinitiatief!

D. B.J. Schouten

De grenzen van de resultateninformatie

DR. A. J. BINDENGA *

In de Nederlandse bedrijfseconomie is het vraagstuk van de winstbepaling geen veronachtzaamd terrein. Ook in het buitenland hebben vele auteurs in dit opzicht de pen gehanteerd. Vele Nederlandse bedrijfseconomen hebben lange tijd getracht een objectief winstbegrip te formuleren, terwijl men ook in het buitenland zorgvuldig probeerde de resultaten te ontdoen van subjectieve elementen. In de jaren vijftig heeft Pruijt er echter op gewezen dat een objectief winstbegrip een onbereikbaar ideaal was 1); het bekende preadvies van Burgert uit 1967 2) bracht dit element nogmaals onder de aandacht. Sinds 1967 zijn vele publikaties verschenen waarin aan dit preadvies werd gerefereerd 3). Men zou zich daarom kunnen afvragen of het zinvol kan worden geacht aan de winstbepaling wederom een beschouwing te wijden.

Ik heb echter gemeend toch een artikel over de resultaten te moeten schrijven en wel op de volgende gronden:

- 1. in sommige gepubliceerde jaarrekeningen van Nederlandse ondernemingen is de laatste tijd een tendens merkbaar terug te komen op een winstberekening, die uitsluitend gebaseerd is op vervangingswaarde 4);*
- 2. in internationaal verband wordt langzamerhand erkend dat bepaling van de resultaten op historische-kostenbasis een minder juist inzicht geeft van de bedrijfsactiviteiten voor zover die in cijfers kunnen worden uitgedrukt 5).*

Gezien deze twee tendenties zou er wellicht sprake kunnen zijn van het naar elkaar toegroeien van de inzichten op het gebied van resultatenbepaling. Het doel van deze beschouwing is te onderzoeken of het mogelijk zou zijn een min of meer algemene grondslag te formuleren voor het geven van informatie over resultaten.

De jaarrekening in eerste aanleg

Alvorens in te gaan op de winstbepaling als zodanig besteed ik enige aandacht aan het begrip jaarrekening. Een jaarrekening bestaat uit drie stukken: een balans, een resultatenrekening en een toelichting op de grondslagen voor waardering en winstbepaling. In *eerste aanleg* kunnen deze stukken als volgt worden gedefinieerd:

- Een *balans* is een op een bepaald moment in geld uitgedrukt overzicht van een vermogenscomplex.
- Een *resultatenrekening* is een overzicht van de in geld uitgedrukte veranderingen in een vermogenscomplex over een periode.
- De *toelichting* geeft een uiteenzetting over de wijze waarop balans en resultatenrekening in geld zijn uitgedrukt.

Ter bepaling van de gedachten moge worden opgemerkt dat de problematiek van het opstellen van een jaarrekening er eigenlijk uit bestaat welke methoden dienen te worden gehanteerd voor het in geld uitdrukken. Het in geld uitdrukken kan op verschillende manieren geschieden; een balans en een resultatenrekening zijn opsommingen van cijfers. Cijfers op zich zelf zeggen weinig, indien men niet weet welke grondslagen bij de cijfers hebben gegolden. De wijze van het in geld uitdrukken noemt men de grondslagen voor waardering en winstbepaling. Ook volgens de *Wet op de Jaarrekening van Ondernemingen* bestaat de jaarrekening uit de bovengenoemde drie stukken.

Bij de lezer zou de indruk kunnen worden gewekt dat de bovenstaande definiëringen geïnspireerd zouden zijn door deze wet. Vooral het feit dat de toelichting een integrerend

bestanddeel van de jaarrekening is, zou hierop kunnen wijzen. Benadrukt moet echter worden dat naar mijn mening ook zonder die wet een toelichting op de cijferopstellingen noodzakelijk zou zijn. Een balans en een resultatenrekening zonder een toelichting op de in deze stukken gehanteerde grondslagen voor waardering en winstbepaling hebben slechts een zeer beperkte waarde.

Bij bovengenoemde definities van de tot een jaarrekening behorende stukken moge ik er op wijzen dat de balans eigenlijk primair is. De resultatenrekening geeft slechts een specificatie van de verhoging of de verlaging van het saldo

* De auteur is registeraccountant, lid van de maatschap Moret & Limperg, alsmede docent bedrijfseconomie bij de accountantsopleiding.

1) B. Pruijt, *Subjectieve schattingen en beleidselementen bij winstbepaling en winstbestemming*, Diërsrede NEH, 1954.

2) R. Burgert, *Bedrijfseconomisch aanvaardbare grondslagen voor de gepubliceerde jaarrekening*, Preadvies Accountantsdag, 1967.

3) Te noemen zijn bijv.:

L. A. Ankum, *Prijnsinflatie, kostprijberekening en winstbepaling*, Stenfert Kroese, Leiden, 1969. H. J. van der Schroeff, *Winstbepaling en financieringsstructuur*, MAB, februari 1969, blz. 50. L. van Kampen, *De functie van de balans*, MAB, april 1969, blz. 156. J. Broertjes, *Enkele aspecten van de jaarrekening*, MAB, juni 1972, blz. 256. L. Traas, *Inflatie en de grondslagen van managerial accounting*, Preadvies Accountantsdag, 1972.

4) Onlangs nog heeft bijv. AKZO haar presentatie van resultaten gewijzigd.

5) In het kader moge worden gewezen op: Statement no. 3 van het Accounting Principles Board, *Financial statements restated for general price level changes*; *Accounting for inflation*, Exposure draft van het Accounting Standards Steering Committee, 1973; *The treatment of changes in the purchasing power of a country's currency in financial statements*, Subject of the Congress of UEC, 1973.

van activa en passiva aan het eind van een periode t.o.v. het begin van een periode. Alle veranderingen in het vermogen worden bovendien via de resultatenrekening verwerkt 6). De in eerste aanleg gegeven definities geven derhalve de indruk dat de balans de winst bepaalt.

In Nederland is een en ander historisch verklaarbaar; sommige bedrijfseconomen noemen de problematiek van de grondslagen voor de jaarrekening wel de „leer van waarde en winst”. De waarde wordt omschreven als de kwantitatieve voorstelling van de betekenis van een goed voor de behoeftebevrediging. De berekening van de waarde is nodig om de grootte van de winst te leren kennen 7). Op deze wijze wordt de „waarde” aan de „winst” gekoppeld. De waarde bepaalt de winst!

De jaarrekening nader beschouwd

Mijns inziens is de jaarrekening een vorm van informatie. De jaarrekening moet mede worden beschouwd tegen de achtergrond van de informatievoorziening ten behoeve van de besluitvorming van diverse groepen belanghebbenden. Ten aanzien van de aard van de informatie zou men de jaarrekening enerzijds een *verantwoordingsstuk* en anderzijds een onderdeel van de *beslissingsvoorbereiding* kunnen noemen. Met betrekking tot de functie van verantwoordingsstuk kan worden opgemerkt dat d.m.v. de jaarrekening de leiding van een onderneming een verantwoording geeft van het gevoerde beleid, voor zover dit in cijfers tot uitdrukking komt. Van oorsprong was de jaarrekening een verantwoording aan vermogensverschaffers over het gedelegeerde financiële beheer. De huidige wijze van verantwoording afleggen van dit beheer kent zijn beperkingen. Hoofdzakelijk worden er cijfers gegeven en dan nog cijfers uit het verleden.

Men zou zich in meerdere mate moeten realiseren dat vermogensverschaffers en andere belanghebbenden de jaarrekening mede wensen te hanteren voor hun beslissingsvoorbereiding. Het gaat in dit kader vooral om de beslissing t.a.v. de allocatie van middelen. Vermogensverschaffers en potentiële vermogensverschaffers wensen een zo optimaal mogelijke besteding van hun middelen. Jaarrekeningen van ondernemingen vormen informatie voor hun beslissingen tot investeren en her-investeren. De vermogensverschaffers zouden periodiek wensen te weten of hun beslissing om in een bepaalde onderneming te investeren, juist is.

De jaarstukken geven informatie over de resultaten. De analyse van de resultaten in de gepubliceerde stukken is echter verre van ideaal te noemen. Wél blijkt in de meeste gevallen dat er sprake is van een winst per aandeel, doch deze is door de verschillende winstbepalingsmethoden dikwijls niet vergelijkbaar. Soms kunnen de gegevens vergelijkbaar worden gemaakt, soms niet.

De jaarrekening is een instrument ten einde groepen van belanghebbenden in staat te stellen zich een oordeel te vormen over het gevoerde beleid. Tevens ontvangt de kapitaalmarkt informatie ter ondersteuning van haar selectiefunctie t.a.v. de aanwending van kapitaal. De jaarrekening heeft daarenboven een functie bij de beoordeling van de financiële structuur, uitkeringspolitiek, winstverdeling, enz. Men zou zich moeten realiseren dat de jaarrekening afgestemd zou moeten zijn op de gebruiker van deze informatie. Bij het opstellen van de jaarrekening zou men eigenlijk moeten weten welke soort besluiten de ontvanger van de informatie zou willen nemen. Of anders gezegd: om de functies van de jaarrekening zinvol te vervullen, is een voorstelling van het beslissingsmodel van de gebruiker onontbeerlijk. De jaarrekening kan worden gezien als een instrument van communicatie 8). De communicatie heeft ten doel de beslissingen van de onderneming en de buitenwereld op elkaar af te stemmen.

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU

W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven.

Wij leveren ook :

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

De jaarrekening in tweede aanleg

De jaarrekening is dus een vorm van informatie. In het huidige stadium is de jaarrekening nog steeds een verantwoordingsstuk. De bestuurders van organisaties dienen verantwoording af te leggen van het door hen gevoerde beleid; de financiële weerslag van dit beleid komt tot uiting in de jaarrekening. De jaarrekening dient een inzicht te geven in de resultaten van het beleid. Ten einde vast te kunnen stellen in hoeverre de ondernemingsleiding de gestelde doeleinden heeft kunnen realiseren, is het periodiek bepalen van resultaten nodig. Alvorens de grondslagen voor de jaarrekening te kunnen vaststellen, moet men vaststellen wat de beleidsdoeleinden zijn. De jaarrekening geeft immers informatie over de mate van realisering hiervan.

Het primaire doel van een organisatie acht ik handhaving van de band met kapitaalverschaffers, werknemers, afnemers, leveranciers, kredietgevers, enz. Dit is handhaving van de *continuïteit in ruime zin*. De uitgangspunten voor de grondslagen van de jaarrekening meen ik daarom als volgt te moeten formuleren:

1. De jaarrekening is een verantwoordingsstuk dat een stuk informatie geeft ten behoeve van de besluitvorming.
2. De continuïteit van de organisatie is het primaire beleidsdoel.
3. De jaarrekening geeft informatie in hoeverre het beleidsdoel is gerealiseerd.

Alvorens nader in te gaan op deze uitgangspunten, moge ik terzijde vermelden dat men, globaal gesproken, een tweetal benaderingswijzen aantreft voor de grondslagen van de jaarrekening. Buiten Nederland benadert men de grondslagen van de jaarrekening d.m.v. bepaalde registratiebeginselen en ervaringsregels 9), in Nederland spreekt men van handhavingsdoelstellingen 10). Bij de laatste gedachte dient er „iets” te worden gehandhaafd voordat er sprake is van winst. Dit „iets” kan zijn: het in een onderneming gestoken vermogen, de kapitaalgoederen, de onderneming als bron van inkomen, enz. Nóch bij het zich laten leiden door registratiebeginselen, nóch bij de handhavingsdoelstellingen is er een expliciete band aanwezig met het primaire bedrijfs-

6) Deze interpretatie van de resultatenrekening is de z.g. „all-inclusive-income-statement”.

7) Dit houdt evenwel niet in dat alle veranderingen in waarde een onderdeel van de resultaten zijn.

8) Zie in dit verband ook het debat naar aanleiding van het preadvies van R. Burgert op de Accountantsdag, 1967, met name de opmerkingen van J. L. Bouma.

9) Zie bijv.: P. Grady, Inventory of generally accepted accounting principles for business enterprises, *Accounting reserach study no. 7*, AICPA, New-York, 1965.

10) R. Burgert, *Preadvies*, op. cit., blz. 188.

doel. De handhavingsdoelstellingen kunnen in dit kader geen doelstelling op zich zelf worden genoemd, doch meer middelen om het primaire beleidsdoel te bereiken. Handhaving van het vermogen, al dan niet in eenheden van gelijke koopkracht, houdt nog niet in dat men in voldoende mate bankkrediet kan krijgen voor noodzakelijke uitbreidingsinvesteringen. Handhaving van het goederenkapitaal impliceert ook niet dat men het bedrijf draaiende kan houden.

Gezien de in het vorenstaande genoemde uitgangspunten, meen ik het volgende te kunnen stellen:

„Aan de grondslagen voor de jaarrekening dient als eis te worden gesteld dat de informatie over de resultaten ten minste aangeeft het voor uitkering beschikbare bedrag, voor zover niet nodig voor de handhaving van het bedrijf als organisatie”.

Alvorens op deze stelling in te gaan, zou ik nog een korte opmerking willen maken over „subjectiviteit” en „objectiviteit”. Een objectieve wijze van het vaststellen van resultaten zou inhouden dat twee onafhankelijk van elkaar calculerende personen een resultaat over een periode kunnen berekenen dat hetzelfde is. Naar mijn mening is dit een onbereikbaar ideaal. Indien men overweegt dat het inkomensbegrip in de algemene economie tweeledig subjectief is ¹¹⁾, indien men zich dan realiseert dat bij winstbepaling op basis van ervaringsregels vele schattingen moeten worden gemaakt en indien men bovendien wil toegeven dat handhavingsdoelstellingen ook sterk subjectief zijn, dan zal men niet meer geloven in een objectief winstbegrip.

Een opmerking tenslotte over winstbepaling en winstbestemming. Degenen, die menen dat een objectief winstbegrip mogelijk is, maken een onderscheid tussen winstbepaling en winstbestemming. De winstbepaling geeft aan welk bedrag kan worden verteerd, terwijl de winstbestemming de wijze van vertering aangeeft. Degenen, die van mening zijn dat men zich de subjectiviteit van de resultatenbepaling dient te realiseren, zien dikwijls geen scherpe afbakening tussen winstbepaling en winstbestemming. Via de winstbestemming wordt de gepresenteerde winst gecorrigeerd om op „subjectieve wijze” aan zekere handhavingsdoelstellingen te voldoen.

Het criterium van de continuïteit

Op basis van het voorafgaande meen ik dat aan de informatie over de resultaten prioriteit moet worden gegeven boven de informatie over het vermogenscomplex. Alvorens aan te geven op welke wijze deze informatie kan worden verstrekt, formuleer ik de volgende zes uitgangspunten.

1. Voor de handhaving van de continuïteit in de bedrijfsuitoefening is een continueel inkomen voor het bedrijf nodig. Dit is een inkomen waarbij de in het productieproces gebruikte produktiemiddelen kunnen worden vervangen om hun functie in het bedrijf te kunnen blijven vervullen. Het inkomen moet het bedrijf ook in staat stellen die omvang van zijn activiteiten te handhaven, welke door de deelnemers aan de organisatie wordt verwacht. Alleen dát inkomen is uitkeerbaar, voor zover dat niet nodig is voor de vervanging van bedrijfsmiddelen. In principe betekent dit een resultatenbepaling op basis van *vervangingsprijzen*, althans prijzen van vervangende goederen of produktiemiddelen.

2. Continuïteit in de bedrijfsuitoefening behoeft niet gewaarborgd te zijn, indien men de resultaten bepaalt op basis van vervangingsprijzen. Zelfs al baseert men zich hierbij op de zogenaamde „economische vervangingswaarde”, dan kan voor de handhaving van de continuïteit dikwijls expansie noodzakelijk zijn. Voor een dergelijke expansie is het veelal nodig bepaalde resultaten in het bedrijf te houden, doch de omvang hiervan wordt in belangrijke mate beïnvloed door *subjectieve inzichten* van de bedrijfsleiding. Terzijde kan nog worden opgemerkt dat de benadering van de

„economische vervangingswaarde” ook door subjectiviteit wordt gekenmerkt.

3. Bij de informatie over resultaten mag de *financiële structuur* niet uit het oog worden verloren. De resultaten zouden weliswaar dienen te worden bepaald op een zodanige wijze dat de economische vervanging van produktiemiddelen mogelijk is, doch dit behoeft nog niet in te houden dat volledig op basis van vervangingswaarde moet worden afgeschreven, alsmede dat alle overige kosten op vervangingsprijzen moeten zijn gebaseerd. Uit hoofde van de financiering van de vervanging dienen de resultaten te worden bepaald op basis van vervangingswaarde, doch slechts voor dat gedeelte dat men de vervanging met eigen vermogen wenst te financieren. Hetzelfde geldt voor de vervanging van grondstoffen en handelsgoederen.

4. Naar mijn mening is de eventuele band tussen waarde en winst voor de resultatenrekening niet van zo'n grote betekenis. Het gaat er in de jaarrekening om informatie te geven over de activiteiten; vandaar dat de *resultatenrekening* eigenlijk van meer belang is dan de balans. In de aanvang van deze beschouwing werd in eerste aanleg opgemerkt dat een resultatenrekening een „specificatie geeft van de veranderingen in een op bepaalde wijze in geld uitgedrukt vermogenscomplex”. Het in geld uitdrukken van een vermogenscomplex bevat vele subjectieve elementen. Ik ben dan ook van mening dat het in geld uitdrukken van een vermogenscomplex in een balans nog het meest neutraal is, als dit tegen historische kosten geschiedt. Dit neemt echter niet weg dat men het eigen vermogen in de balans wel kan aanpassen voor bijv. wijzigingen in de koopkracht van het nominaal vermogen. Een en ander kan geschieden ten laste van de resultatenrekening. In deze visie is de functie van de balans beperkt; de balans geeft de tegen historische uitgaafprijzen opgenomen activa en passiva weer. In deze gedachtengang kan de resultatenrekening echter niet meer worden gezien als de specificatie van de veranderingen in het vermogenscomplex.

5. De resultatenrekening dient informatie te geven over de mate waarin het *continuïteitsstreven* is gerealiseerd. Aangezien een objectieve resultatenbepaling een onbereikbaar ideaal is, zullen in deze informatie subjectieve inzichten zijn opgenomen. Naar mijn mening is dit geen bezwaar, mits uit de informatie blijkt waar in belangrijke mate met dergelijke inzichten is gewerkt. De resultatenrekening dient een zodanige informatie te geven dat elke gebruiker er datgene aan kan ontlenuen wat voor zijn beslissingen benodigde informatie is. Een strikte scheiding tussen winstbepaling en winstbestemming is dan ook niet nodig.

6. Ten behoeve van de resultateninformatie dienen wel vervangingsprijzen van produkten en produktiemiddelen te worden *benaderd*. Deze benadering is dikwijls globaal en gebrekkig, doch dit is minder bezwaarlijk indien de vervangingsprijzen alleen voor de resultatenberekening dienen. Een mischatting in de balans zou veel ernstiger zijn.

Een voorstel voor de informatie over resultaten

Op grond van voren genoemde zes uitgangspunten zou ik willen pleiten voor een resultatenrekening met de volgende inhoud:

<i>Omzet</i>	O
Kosten op basis van historische uitgaafprijzen	<u>K</u>
<i>Exploitatiesaldo</i>	E
Af: afschrijvingen op basis van aanschafwaarde	<u>A_f</u>
<i>Bedrijfsaldo</i>	B
Af: betaalde interest	<u>I</u>
<i>Resultaat I</i>	R _I

11) J. L. Bouma, *Ondernemingsdoel en winst*, Stenfert Kroese, Leiden, 1966. In het neo-klassieke inkomensbegrip is sprake van preferentiefuncties en verwachtingen; een tweeledige subjectiviteit.

Resultaat I

- Af:
1. aanvullende afschrijvingen tot op basis van vervangingswaarde, voor zover nodig voor de financiering van de vervanging met eigen vermogen
 2. verschil tussen vervangingsprijzen en historische prijzen van overige kostencomponenten, voor zover nodig voor de financiering van de vervanging met eigen vermogen
 3. belastingen op het resultaat

R_1

A_V

K_V

H_1

R_2

H_2

R_3

Resultaat II

- Af:
- handhaving van de koopkracht van het eigen vermogen, voor zover hoger dan $A_V + K_V$

Resultaat III

Verdeling resultaat

Dividend aandeelhouders	r_a
Winstdeling personeel	r_b
Tantièmes management	r_c
Inhouding in verband met noodzakelijke uitbreiding voor handhaving continuïteit	r_d
Beschikbaar saldo	r_e
Totaal	R_3

Ter toelichting op vorenstaande opstelling 12) moge nog het volgende dienen.

a. De band tussen resultatenrekening en balanswaardering is verbroken. De activa en passiva op de balans worden gewaardeerd tegen historische kosten, hetgeen in internationaal verband ook gebruikelijk is. Het vermogen op de balans wordt echter in koopkracht gelijkgehouden. De bedragen A_V en K_V , eventueel vermeerderd met H_2 , worden *rechtstreeks ten laste van de resultaten en ten gunste van het vermogen* gebracht. Koopkrachthandhaving wordt in internationaal verband 13) gewenst geacht; bij het voorgestelde systeem wordt dit bereikt. Door echter niet alle activa en passiva te indexeren doch alleen het vermogen, geeft men een minder dubieus beeld.

b. Een compromis wordt bereikt tussen de aanhangers van het in aanmerking nemen van specifieke wijzigingen in koopkracht en de aanhangers van het in aanmerking nemen van algemene wijzigingen in koopkracht 14). De bedragen A_V en K_V hebben immers te maken met specifieke prijswijzigingen, terwijl door de eventuele aanvulling met het bedrag H_2 rekening wordt gehouden met algemene koopkrachtwijzigingen.

c. In de opstelling is meer dan één resultaat opgenomen, waardoor het mogelijk is dat elke gebruiker dat resultaat in aanmerking neemt dat voor zijn doel het meest bruikbaar is. In de resultatenrekening is onder meer een resultaat opgenomen, geheel gebaseerd op historische uitgaafprijzen (R_1). In internationaal verband is een dergelijk resultaat een basis voor vergelijkingen.

d. De koopkracht van het eigen vermogen wordt gehandhaafd op grond van de algemene prijsontwikkeling. Het bedrag H_2 is eigenlijk een saldo, namelijk het verschil tussen de groei van het geïndexeerde beginvermogen en het reeds op grond van specifieke prijswijzigingen en financiële structuur aan het eigen vermogen toegevoegde bedrag $A_V + K_V$. Het bedrag H_2 kan nimmer tot een resultatenvermeerdering

N.V. SLAVENBURG'S BANK
HOOFDKANTOOR ROTTERDAM

Alle bankzaken
70 vestigingen
in Nederland

Affiliatie te New York

(I.M.)

bijdragen, aangezien in verband met het continuïteitsstreven ten minste het bedrag $A_V + K_V$ aan het resultaat moet worden onttrokken.

e. Nadere toelichting behoeft het in aanmerking nemen van de financiële structuur. Het uitgangspunt dient te zijn een gewenste financiële structuur, bijv.: financiering van het actief in de verhouding eigen : vreemd vermogen als 60 : 40. De gewenste financiële structuur kan als volgt in beeld worden gebracht:

Duurzame activa	a	Eigen vermogen	c (60)
Vlottende activa, verminderd met niet-rentedragende passiva	b	Vreemd lang en kort rentedragend vermogen	d (40)
	<u>a+b</u>		<u>c+d</u>

Alleen het eigen vermogen en het rentedragende vreemde vermogen dienen naar mijn mening in aanmerking te worden genomen voor de beoordeling van de financieringsverhouding. Het leverancierskrediet bijv. is zodanig nauw verbonden met de vlottende activa dat saldering met deze activa meer in aanmerking komt. Bij de bepaling van de bedragen A_V en K_V dient rekening te worden gehouden met 60%. (althans bij vorenstaande verhouding) van het verschil tussen actuele en historische waarde.

f. Voor de beoordeling van de rentabiliteit van het werkzaam vermogen (= eigen vermogen, vermeerderd met lang en kort rentedragend vermogen, dus $c + d$) kan een confrontatie plaatsvinden met B (resultaat vóór aftrek van interest). Bovendien blijkt afzonderlijk ook de „cash-flow”.

g. Bij de bedragen A_V , K_V en r_d is ruimte voor subjectieve inzichten; door het opnemen van H_2 kan men per saldo op redelijk objectieve wijze tot R_3 komen.

A. J. Bindenga

12) Met deze opstelling claim ik geen originaliteit. In het meerge-noemde preadvies van R. Burgert zijn overeenkomstige opstellingen gegeven, bijv. ontleend aan F. L. van Muiswinkel, E. O. Edwards en P. W. Bell, alsmede die van R. Burgert zelf.

13) Men raadplege bijv. *Accounting for inflation*, op. cit.

14) Vergelijk: F. Graafstal, Fluctuaties in de koopkracht van het geld en de jaarrekening, *MAB*, november/december 1970, blz. 448.

ESB Mededeling

Beheersing van verandering in bestuur en bedrijf

Komend voorjaar organiseert de Fa-

culteit der Sociale Wetenschappen te Rotterdam in het kader van postacademisch onderwijs een drietal cursussen over resp.: problemen van bestuurbaarheid in dienstverlenende organisaties; organisatie-ontwikkeling; openbaar bestuur en beheersing van verandering. Elk van deze drie cursussen omvat zes

bijeenkomsten op vrijdagen (éénmaal per 14 dagen) van 16.00-21.00 uur.

Plaats: Erasmus Universiteit, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam. Aanmelding: vóór 2 december a.s. Brochure kan worden aangevraagd bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit, postbus 1738, Rotterdam.

De toekomstige situatie op de wereldmarkt voor ruwe olie

DRS. W. T. M. MOLLE

De oliecrisis heeft onder meer tot gevolg gehad dat de olieprijzen drastisch zijn verhoogd. Een dergelijke prijsverhoging heeft natuurlijk consequenties voor de import- en exporthoeveelheden van olie. Drs. W. T. M. Molle, hoofd van de afdeling Vestigingspatronen van het Nederlands Economisch Instituut, bespreekt in dit artikel de resultaten van een discussie die op een recent gehouden energieconferentie plaatsvond t.a.v. de toekomstige verhoudingen op de wereldmarkt voor ruwe olie. De conclusie daarvan luidt dat door de prijsverhoging het surplus aan olie groter zal worden dan vóór de oliecrisis werd verwacht, indien de prijzen ten minste op het huidige niveau kunnen worden gehandhaafd.

Enige tijd geleden meldden de dagbladen dat de ruwe-olieprijs een dalende tendens vertoonde. Hernieuwde activiteiten van de OPEC heeft nauwelijks tot prijsverhogingen geleid. Hoewel thans de korte-termijnaspecten een belangrijke rol spelen, is het toch belangrijk, vanwege de enorme bedragen die in het spel zijn, inzicht te hebben in de factoren die de oliesituatie op lange termijn bepalen. Dit artikel tracht een bijdrage te geven tot dit begrip. Daarbij zal gebruik worden gemaakt van de resultaten van de tripartite conferentie die in maart jl. in Brussel werd gehouden. Deze conferentie werd georganiseerd door het Instituut van de Europese Gemeenschap voor Universitaire Studies, het Brookings Institution en de Japan Economic Research Centre. Vijftien deelnemers, waaronder de auteur, uit Noord-Amerika, Japan en West-Europa hebben gedurende enkele dagen gedebatteerd over de energiecrisis. De discussie-onderwerpen waren: de oorzaak, de oplossing en de noodzakelijke beleidsmaatregelen die op internationaal en nationaal vlak genomen zouden moeten worden om vergelijkbare situaties in de toekomst te vermijden.

De meeste onderwerpen van de conferentie hebben in een of andere vorm de aandacht gekregen in de Nederlandse pers. Het is daarom onnodig er hier verder op in te gaan. Een belangrijk element is echter naar mijn weten te onzent vrijwel buiten de beschouwing gebleven, te weten een coherente discussie over de factoren welke in de toekomst de situatie op de wereldmarkt zullen bepalen. Zulk een coherent beeld van de toekomstige situatie op de wereldmarkt is direct relevant voor het begrip van de problemen die in de aanhef geschetst zijn.

Een discussie ervan is waarschijnlijk op haar plaats, daar de uitkomsten van de studie mede bepalend zijn voor een groot aantal beleidsdaden in het vlak van energie, die zoals bekend implicaties hebben voor andere terreinen van beleid (ruimtelijke ordening, milieu).

De basisgegevens voor een vooruitzicht van de situatie van de wereldmarkt voor ruwe olie werden aan de conferentie voorgelegd in een preadvies van Joseph Yager van het Brookings Institution. Naar aanleiding van de discussie werd uiteindelijk het rapport van de conferentie geredigeerd (1). Het volgende is aan dit document ontleend. Om de bespreking redelijk overzichtelijk te houden moesten een aantal hypothesen worden gemaakt en een aantal beperkingen worden opgelegd.

Zo dient elke evaluatie van de toestand op de wereldmarkt voor ruwe olie toekomstige factoren in de beschouwing te betrekken. Ten einde echter binnen een overzichtelijke tijdshorizon te blijven, werd voor een analyse van de jaren 1980 en 1985 gekozen. Voor deze jaren zijn zowel de importbenodigdheden van de verbruikerslanden als de exportmogelijkheden van de produktielanden geraamd. De gemaakte projecties gaan uit van de veronderstelling dat geen hernieuwd gewapend conflict zal optreden, dat geen belangrijke technologische doorbraak in het aanbodpatroon van energie zal optreden, en dat de invloed van de landen met een centraal geleide economie op de wereldmarkt voor ruwe olie zowel wat aanbod als vraag betreft relatief onbelangrijk zal blijven.

De vraagzijde van de wereldmarkt voor ruwe olie

Voor de raming van het energieverbruik in de wereld zou gebruik kunnen worden gemaakt van de vooruitzichten, die bijvoorbeeld zijn opgesteld door de OECD (2) of de Verenigde Staten (3). Deze projecties, opgenomen in kolom 2 van tabel 1, werden opgesteld vóór de laatste energiecrisis. Als gevolg van de sterk verhoogde prijzen na de crisis, en de reactie van regeringen op de gevaren van aanvoerbeperkingen, moeten deze projecties nu vrijwel zeker als te hoog worden beschouwd. Elke revisie van de schattingen van vóór de energiecrisis dient zich te baseren op een schatting van de mate waarin een reactie van verbruikers zal plaatsvinden op de prijsverhoging en de onzekerheid ten aanzien van een ongestoorde aanvoer van aardolie.

Na intensief overleg in werkgroepen over de factoren die de omvang van deze reactie op korte en lange termijn bepalen, heeft de conferentie zich met de volgende schatting verenigd van de belangrijkste wijzigingen die zich ten aanzien van de oorspronkelijke ramingen zouden voordoen. De daaruit resulterende nieuwe prognoses zijn aangegeven in kolom 3 van tabel 1. Het valt in het bijzonder op dat deze schattingen resulteren in aanmerkelijke reducties in het ver-

1) European Community Institute for University Studies, *Tripartite meeting on energy*. Brussel, 25 tot 29 maart 1974.

2) OECD, *Oil: the present situation and future prospects*, 1973, blz. 41-42.

3) Case III van US Energy Outlook 1972.

bruik van olie, die slechts zeer ten dele zouden worden opgevangen door de hogere productie van kolen. Kolom 1 van deze tabel geeft ter vergelijking de feitelijke situatie ten aanzien van het energieverbruik in de niet-communistische wereld in het jaar 1970.

Tabel 1. Prognose van de energiebehoefte van de niet-communistische landen (in mln. barrels per dag olie-equivalent)

Energiedrager	1970 feitelijk	Prognoses van vóór oktober 1973		Herziene prognoses	
		1980	1985	1980	1985
Olie	37,1	67,1	83,9	54,4	65,3
Gas	14,5	22,1	29,1	22,6	29,9
Steenkool	16,9	22,0	24,6	22,5	27,1
Hydro, nucleair enz.	3,5	13,3	24,0	13,3	24,0
Totaal	72,2	124,5	161,6	112,8	146,3

In het algemeen was het gevoelen van de conferentie dat de aangegeven reducties op een vrij conservatieve schatting berusten en dat belangrijk grotere reducties mogelijk lijken, als regeringen inderdaad effectieve maatregelen voor energiebesparing zouden gaan doorvoeren 4). Om vanuit deze schatting van het totaalverbruik van aardolie (regel 1 van tabel 1) tot een schatting te komen van de vraag welke zich op de wereldmarkt richt, moet van de behoefte aan ruwe olie als weergegeven in tabel 1 de eigen productie worden afgetrokken. De schattingen hiervan geven in het algemeen vrij conservatieve waarden aan de produktiemogelijkheden tot 1980-1985 in de belangrijkste verbruikerslanden. Zo wordt bijvoorbeeld de totale productie van Noordzee-olie voor dit doel slechts geschat op 1 mln. barrels per dag in 1980 en 2 mln. barrels per dag in 1985, hoewel veel hogere producties vaak naar voren worden gebracht 5). Het totaal van de schattingen ten aanzien van de diverse delen heeft uiteindelijk geleid tot de navolgende opstelling per landen-groep.

Tabel 2. Importbehoefte van ruwe olie van de netto-importerende landengroepen (in mln. barrels per dag)

Regio	1972	Prognoses van vóór oktober 1973		Herziene prognoses	
		1980	1985	1980	1985
Vereigde Staten	5	10	13	2	3
West-Europa	14	19	23	17	18
Japan	5	9	11	7	9
Andere geïndustrialiseerde landen	1	—	—	—	—
Ontwikkelingslanden ...	3	6	9	4	5
Totaal netto import	28	44	56	30	35

Daar zowel de consumptiebeperkingen alsook de mogelijkheden om door eigen productie in consumptie te voorzien, laag zijn geschat, moeten de in tabel 2 gegeven cijfers worden gezien als een hoge schatting van de toekomstige gezamenlijke importbehoefte van ruwe olie van de niet-communistische wereld.

De aanbodzijde van de wereldmarkt voor ruwe olie

Voor de gekozen tijdshorizon 1980-1985 zijn de aange-toonde reserves van de olie-exporterende landen groot genoeg om de behoeften van de importerende landen te dekken. Het is echter vooral een kwestie van de politiek van de

exporterende landen of zij de olie inderdaad zullen produceren en exporteren, of dat zij de olie in de grond zullen houden om een reserve te hebben voor de onzekere verdere toekomst. Of de olie-exporterende landen een politiek van conservering van reserves zullen volgen zal grotendeels afhangen van hun mogelijkheden om de ontvangsten uit olie om te zetten ten nutte van de binnenlandse economische groei.

Voor het schatten van de aanbiedingsbereidheid van de producerende landen kunnen deze daarom het beste worden ingedeeld in de volgende groepen:

1. landen die al hun olie-inkomsten nodig hebben om hun ontwikkelingsprogramma uit te voeren en daarom geneigd zullen zijn de productie zo hoog mogelijk op te voeren (bijv. Nigeria, Indonesië);
2. landen die reeds beperkingen hebben aangekondigd om hun reserves te handhaven (bijv. Koeweit, Libye);
3. tenslotte die landen die meer ontvangsten uit olie hebben dan zij kunnen aanwenden voor hun binnenlandse ontwikkeling, en daarom mogelijk hun productie zullen beperken om zodoende de prijzen hoog te houden en de inkomsten over een lange periode te maximaliseren (Saoedië Arabië en de emiraten langs de Perzische Golf).

Als gevolg van hun flexibele opstelling t.a.v. hun aanbod zullen wij de laatste groep landen verder aanduiden met de naam „restproducenten”. Het is moeilijk een scherp onderscheid te maken tussen de diverse groepen, daar sommige landen tussenposities innemen. In het bijzonder is het onderscheid tussen groep 2 en 3 vaag, maar gegeven de nu bekende verschillen in politiek lijkt het desondanks zinvol dit onderscheid te handhaven. Op grond van bovenstaande classificatie worden in tabel 3 schattingen gegeven van de hoeveelheden die waarschijnlijk in 1980 en 1985 voor export beschikbaar zijn.

Ten einde aan te geven welke verschillen in aanbodbereidheid (zowel positief als negatief) optreden als gevolg van de hoge wereldmarktprijs voor aardolie, zijn in tabel 3 ook vergelijkbare voorspellingen van oktober 1973 opgenomen, terwijl tenslotte om een vergelijking met de huidige situatie te vergemakkelijken, in de tabel eveneens de feitelijke cijfers van 1972 opgenomen zijn.

Tabel 3. Waarschijnlijk beschikbare hoeveelheden ruwe olie voor export (in mln. barrels per dag)

Exportlandengroep	1972	Voorspellingen van vóór oktober 1973		Voorspellingen na oktober 1973	
		1980	1985	1980	1985
1. Politiek van maximaliseren	15	25	30	26	33
2. Politiek van conserveren	5	6	6	5	5
3. Politiek van rest producent	8	23	27	14	17
Totaal	28	54	63	45	55

De tabel geeft de positieve invloed weer van de prijsverhoging op de produktieniveaus van groep 1, welke voornamelijk veroorzaakt wordt door een verhoogde bereidheid om te produceren vanuit reeds geëxploiteerde velden en door het in gebruik nemen van nog niet geëxploiteerde velden. Verder geeft de tabel het terugvallen weer van de landen van groep 2 op het oude produktieniveau, als gevolg van het feit dat zij met minder productie dezelfde hogere opbrengsten kunnen krijgen. De productie van de laatste

4) Zie voor de mogelijkheden hiertoe o.a. voor Nederland: *Energy conservation; ways and means*, publikatie nr. 19 van de Stichting Toekomstbeeld der Techniek.

5) Zie bijvoorbeeld de diverse publikaties van Prof. P. Odell.

groep landen, de restverzorgers, is zoals uit de tabel blijkt, met bijna de helft gedaald ten opzichte van het oorspronkelijk geraamde niveau. De reden hiervan is dat deze landen de extra olie-inkomsten slechts zeer ten dele voor binnenlandse ontwikkeling kunnen aanwenden. Samenvattend kan men stellen, dat de hier gepresenteerde cijfers in het algemeen als een redelijk lage schatting kunnen worden beschouwd van de hoeveelheden ruwe olie, die waarschijnlijk op de markt zouden kunnen komen in de komende jaren, gegeven de reserves, de produktiemogelijkheden en de nu bekende politiek van de diverse landen ten aanzien van het gebruik dat zij willen maken van hun grondstoffenvoorraden.

De toekomstige verhoudingen op de wereldmarkt van ruwe olie

Indien de hiervoor gegeven schattingen van voor export beschikbare ruwe olie en van de importbenodigdheden van de verbruikerslanden realistisch blijken te zijn, dan zal er een nogal groot potentieel overschot ontstaan op de wereldmarkt voor ruwe olie tot 1980. Dit wordt geïllustreerd door de volgende tabel, welke de tegenoverstelling geeft van de waarschijnlijke export (beschikbaarheid) en de import (benodigheid) zoals eerder in de tabellen 2 en 3 werd vermeld. Ter vergelijking is andermaal zowel de situatie zoals geschat vóór en die zoals geschat na de oliecrisis van oktober 1973 aangegeven.

Voordat een beoordeling van de cijfermatige uitkomsten van de raming wordt gegeven moet er nogmaals op worden gewezen, dat de uitkomsten indicatief zijn en alleen grote lijnen weergeven. Het zou mogelijk zijn geweest per onderdeel van de gegeven berekening varianten te presenteren, maar gegeven het feit dat zowel importbenodigdheden hoog geschat zijn, als dat exporthoeveelheden laag geschat zijn, leiden zulke verfijningen in het algemeen ertoe dat het berekende surplus nog groter wordt. Het hier weergegeven surplus moet dan ook worden gezien als een zekere indicatie van het overschot dat aan de aanbodzijde op de wereldmarkt van ruwe olie dreigt te ontstaan bij een handhaving van het huidige prijsniveau.

Tabel 4. Voorlopige balans van geprojecteerde hoeveelheden ruwe olie voor dekking van importbehoeften en voor export (in mln. barrels per dag)

Landengroep	Prognoses van vóór oktober 1973		Prognoses na oktober 1973	
	1980	1985	1980	1985
Import				
Verenigde Staten	10	13	2	3
West-Europa	19	23	17	12
Japan	9	11	7	9
Rest	6	9	4	5
Totaal import	44	56	30	35
Export				
Maximaliseren	25	30	26	33
Conserveren	6	6	5	5
Rest	23	27	14	17
Totaal export	54	63	45	55
Potentieel surplus	10	7	15	20

Het berekende surplus zal natuurlijk nooit in werkelijkheid optreden, omdat voor die tijd de markt zich zal aanpassen. Verkopers zullen of lagere prijzen accepteren, of de produktie beperken, terwijl bij lagere prijzen de vraag weer zal kunnen aantrekken. In het geval geen prijsdaling geaccepteerd wordt, zullen producenten echter de hoeveelheid die zij op de markt brengen zover moeten laten dalen, dat de door hen gewenste prijs kan worden gehandhaafd. De tabel laat echter duidelijk zien dat dit niet alleen kan worden gedaan door de zogenaamde „rest“-producenten. Een en ander betekent dat voor de toekomst ook de andere exporterende landengroepen tot een wijziging van hun politiek zullen overgaan, en dat hernieuwde activiteit van het OPEC-kartel is te verwachten, met name op het terrein van de produktierantsoenering.

W. T. M. Molle

Economische integratie: mondiaal, regionaal, sectoraal

Vierde wereldcongres van de International Economic Association te Budapest

DR. M. WEISGLAS*

Opzet van het congres

Van 19 tot 24 augustus 1974 belegde de International Economic Association (IEA) te Budapest haar vierde wereldcongres. Deze Association is de bundeling van nationale organisaties van academisch gevormde economen; in Nederland de Vereniging voor de Staathuishoudkunde. De wereldcongressen van de IEA vinden eenmaal in de zes jaren plaats: in 1956 in Rome, in

1962 in Wenen, in 1968 in Montreal en dit jaar voor het eerst in een land van het Oostblok 1). Voor het eerst kon van een jaarlijk wereldcongres worden gesproken: 78 landen waren vertegenwoordigd, waarbij gesteld moet worden dat iedere deelnemer in beginsel ten persoonlijke titel aanwezig was en niet als vertegenwoordiger van zijn land. Dit laatste bleek in feite evenwel niet geheel in overeenstemming met de werkelijkheid. De economen uit de

Oostbloklanden vormden een coherente eenheid en wekten sterk de indruk overeenkomstige gedragslijnen te volgen, om niet van instructies te spreken. Niet-

* De auteur is economisch adviseur van Unilever Rotterdam.

1) Voor een verslag van het derde wereldcongres van de International Economic Association, zie M. Weisglas, De toekomst der internationale betrekkingen, *ESB*, 18 september 1968, blz. 863 en 25 september 1968, blz. 887.

temin waren er tussen de Oostbloekonomen stellig nuance-verschillen, waarvan wel de belangrijkste was dat de economen uit de Duitse Democratische Republiek — de DDR — veel militanter in de leer bleken dan hun collega's uit de andere Oostbloklanden, met name die uit de Sovjetunie.

Het congres te Budapest was op zulk een grote schaal de eerste ontmoeting tussen economen uit het Westen en het Oosten. Het was qua aantal deelnemers aanzienlijk groter dan de voorgaande wereldcongressen. Waren er in Montreal in 1968 in totaal ca. 700 deelnemers (waarvan 200 Amerikanen), in Budapest waren er — volgens de officiële deelnemerslijst — 1.771. Dit masaal samenzijn leidde dan ook onvermijdelijk tot vervlakkende bijeenkomsten met een tekort aan wezenlijke gedachtenwisseling, ondanks het gedurende twee dagen vergaderen in tien werkgroepen. Een ander gevolg was, dat het congres vaak meer aan een politieke vergadering van de Verenigde Naties deed denken dan aan een ontmoeting van beoefenaren der economische wetenschap, tot wie een overwegend aantal hoogleraren en leden van wetenschappelijke staven van tal van universiteiten en economische hogescholen behoorden.

Van de 1.771 deelnemers waren er 218 uit het gastland Hongarije. De grootste delegatie — deze aanduiding lijkt in het licht van het optreden van haar leden gerechtvaardigd — was de Sovjet-Russische met 274. Nimmer te voren was zulk een aantal Russische economen op een congres buiten hun land bijeen geweest. Uit de 7 Europese Comeconlanden 2) waren er 816 deelnemers, en inclusief de „buitenleden“ Cuba en Mongolië, alsook Joegoslavië, in totaal 958. Uit de Westelijke wereld — de 24 landen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) — namen in totaal 704 economen aan het Congres te Budapest deel. Daarvan uit de EG der Negen: 353, de Verenigde Staten: 85, Canada: 30, Japan: 13 en Australië: 23. Uit de EG behoorde de Nederlandse groep met 40 tot de op twee na grootste (West-Duitsland: 113, Frankrijk: 73, Engeland: 39, België: 35, Italië: 30, Denemarken: 17, Ierland: 4 en Luxemburg: 2). Uit 45 ontwikkelingslanden waren in totaal 109 economen aanwezig. Met uitzondering van India met 12 en van Algerije met 10, namen per ontwikkelingsland niet meer dan 4 man deel. China liet verstek gaan.

Deze enkele cijfers illustreren de problemen, waarmee de programma-commissie te kampen moet hebben gehad. De voorzitter van het Congres, de bekende Amerikaanse hoogleraar Frits Machlup, noemde de opstelling van het programma en de verdeling van de daartoe vereiste taken dan ook „a difficult act of diplomacy or better of acro-

bacy”. Het aan de orde gestelde onderwerp „Economic integration: world-wide, regional, sectoral” stelde ondanks zijn brede karakter in wezen de in de Comecon belichaamde Oosteuropese en de in de Europese Gemeenschappen vervatte Westeuropese integratie aan de orde. De meeste conferentiestukken — overigens pas ter vergadering en voorts niet volledig beschikbaar — waren dan ook overwegend op een vergelijking van deze beide integratiestelsels gericht, ondanks het feit dat de algemene inleiding van de Amerikaanse integratie-specialist Professor Bela Balassa er nog negen andere vermeldde 3).

Van de uitgebrachte discussiestukken waren er 16 afkomstig uit het Westen, 11 uit het Oostblok en 8 uit de ontwikkelingslanden. Nederland was vereerd met het voorzitterschap van een plenaire zitting (Prof. Dr. H. A. J. F. Misset), alsmede van een werkgroep (Prof. Dr. H. C. Bos), welke laatste functie een belangrijke rapporteurstaak behelsde. Het gekozen onderwerp, het grote aantal deelnemers en de veelheid ter beschikking gestelde rapporten, maakten uiteraard vele tongen los. In totaal werden ca. 450 interventies gepleegd, waarvan het grootste deel afkomstig was van economen uit het Oostblok, die deze veelal vooraf keurig op schrift hadden gesteld. De Westelijke economen, waarvan diverse welbekend in onze economische bibliotheken, waren vooral actief in de meer monetair georiënteerde werkgroepen. De sprekers uit ontwikkelingslanden traden minder op de voorgrond, hetgeen vermoedelijk voortspoot uit hun nog geringe ervaringen op integratiegebied. Het voorstel om daaraan een separate bijeenkomst te wijden vond dan ook weerklank.

Het is duidelijk dat het niet mogelijk is om in een tijdschriftartikel een zelfs bij benadering volledig verslag van deze overdaad aan woorden en stukken te geven. De werkelijk geïnteresseerde lezer zal daartoe geduld moeten hebben tot de International Economic Association dit over een jaar in een bij Macmillan te Londen uit te geven boek zelf zal doen. In dit bestek dient met enige kanttekeningen te worden volstaan, waarbij keuze en beoordelingen een onvermijdelijk subjectief karakter hebben. In beginsel zullen daarbij de tien werkgroepen worden gevolgd.

Comecon versus Europese Gemeenschap

Zoals eerder vermeld, werd het Congres beheerst door een vergelijking tussen de Oost- en Westeuropese integratie. Deze had vaak het karakter van een polemische confrontatie, waarbij eenzijdige monologen veelal de overhand over een dialoog hadden. Vooral van

Oosteuropese zijde werd daarbij veel nadruk gelegd op bereikte resultaten, welke die van het Westen in de schaduw zouden stellen.

In een luchthartige, maar niettemin doorwrochte inleiding over „de geschiedenis van het denken over economische integratie” kwam congresvoorzitter Machlup tot zulk een brede definitie, dat iedere vorm van economische samenwerking daar wel ondergebracht kon worden. Hij omschreef economische integratie als „tailoring the economic fabric of each country to the requirements of international division of labour”. De vooraanstaande Russische econoom Prof. O. T. Bogomolow, Director of the Institute of World Socialist System Economy, gaf duidelijk aan hoe dit binnen Comecon wordt nagestreefd. Hij stelde dat de Comecon-integratie vanaf het begin (1949) gericht is geweest op een gemeenschappelijk streven om vooral produktie- en technologische problemen aan te vatten, ten einde een moderne zeer efficiënte economische structuur in de lidstaten te bevorderen, wetenschappelijke en technische vooruitgang te versnellen en de internationale arbeidsverdeling te rationaliseren. Ter verwerkelijking van deze doelstellingen staat coördinatie van de door elk der Comeconlanden in eerste instantie zelf te verzorgen industriële planning voorop, waarbij voor bepaalde technologisch geavanceerde sectoren deze planning ook vanuit het Comeconcentrum zelf geïnitieerd kan worden. Daarbij onderstreepte hij, dat Comecon het beginsel van supra-nationaliteit afwijst en dat de Comecon-Ministerraad geen enkele macht heeft om beslissingen tegen de wil van een belanghebbend land te nemen, hetgeen — volgens Bogomolow — het wezenlijk democratisch karakter van de Comecon-benadering aantoonst.

Daartegenover staat het Westelijke integratiesysteem, dat de werking van het vrije marktmechanisme in beginsel voorop stelt. Hiervan gaf onder meer de inmiddels bejaarde, maar nog steeds zeer spirituele econoom Prof. G. Haberler een sprekende typering. Hij maakte duidelijk, dat de Europese Gemeenschap in eerste instantie erop is ge-

2) Comecon is de afkorting voor Council for Mutual Economic Assistance (Raad voor Wederzijdse Economische Bijstand). Zij bestaat uit Bulgarije, de Duitse Democratische Republiek, Hongarije, Polen, Roemenië, Tsjecho-Slowakije, Sovjetunie, alsook Cuba en Mongolië.

3) CACN = Central American Common Market; ACN = Andean Common Market; CARICON = Caribbean Common Market; EAC = East African Community; UDEA = Union Douanière et Economique de l'Afrique Centrale; CEAO = Communauté Economique de l'Afrique de l'Ouest; RCD = Regional Corporation for Development (Iran, Pakistan, Turkije); Maghreb = samenwerking tussen Algerije, Libië, Marokko en Tunesië; Arab Common Market = samenwerking tussen Egypte, Irak en Jordanië.

richt om een gemeenschappelijke markt te vormen door de opheffing van alle barrières die het vrije verkeer van mensen, goederen, diensten en kapitaal bemlemmen, terwijl met principieel behoud van het prijsmechanisme en overwegend via indirect werkende maatregelen, geleidelijk aan een structurele integratie wordt nagestreefd. Met dit laatste is pas gedurende de laatste jaren in beperkte mate een aanvang gemaakt. Het supra-nationale karakter van de Europese Gemeenschap, dat in feite tot dusverre niet tot werking is gekomen, is voorwaarde om tot effectieve resultaten te komen, terwijl het democratische karakter van de gemeenschap door een met effectieve bevoegdheden bekleed Europees parlement gewaarborgd zou moeten worden. Dit laatste aspect kwam op het congres overigens nauwelijks ter sprake.

Voor vele sprekers, vooral van het Oostblok en met name uit de Sovjet-unie, bleek dit wezenlijk verschil van uitgangspunt geen beletsel om pragmatische samenwerking tussen Oost en West te bepleiten. In vele toonaarden werd het eigen systeem weliswaar als beter aangeprezen, maar terzelfder tijd werd het bestaan van het andere, het Westerse, als een gegeven aanvaard. De indruk lijkt gerechtvaardigd, dat het Budapest-congres wat dit betreft een reflectie was van het thans ook politiek waar te nemen klimaat van toenemende ontspanning. Dit moge met twee citaten worden geïllustreerd. Zo stelde de Rus Bogomolov:

„European reality is represented by two types of integration, which can co-exist, compete and establish business-like relations with each other. If they are to do so, all discriminations must be done away, most-favoured-nation treatment must be reciprocally accorded and the development of mutual ties on a bilateral and multilateral basis stimulated”.

De Tsjechische econoom Zdenek Orlicek drukte het als volgt uit:

„To the extent that the world political situation improves, it creates propitious conditions for the process of integration, for co-operation on a broader scale, and for economic co-operation among all the countries of Europe, even if they have different social systems and if each type of economic and social integration retains its own character. The members of Comecon regard their integration process as an open one”.

Dit neemt niet weg, dat sommige sprekers uit het Oostblok — met name uit de DDR en uit Bulgarije — toch ook de nodige schimpscheuten op het imperialistische, kapitalistische Westen afvuurden.

De multinationale onderneming

Opmerkelijk was, dat de multinationale onderneming — hoewel slechts expliciet als onderwerp vermeld in de werkgroep inzake industriële politiek — in vrijwel alle werkgroepen ten tonele werd gevoerd. Ter vermijding van

herhalingen daarom deze separate paragraaf.

Vanuit Oosteuropese hoek werd de multinationale onderneming dikwijls beschouwd als exponent van het geïlaakte Westers kapitalistische systeem. Sommige sprekers uit ontwikkelingslanden vreesden de multinationale onderneming als een aanslag op eigen nationaal soeverein handelen. Diverse Westelijke sprekers bereden bekende thema's als het gevaar van introductie door multinationals van niet aan de economische structuur van ontwikkelingslanden aangepaste technologie, het manipuleren van transferprijzen en van het mogelijk verstoren van het internationale monetaire verkeer. Niettemin bleek — met name in de conclusies van de werkgroep over industriële politiek — een meer evenwichtige benadering van de multinationale onderneming als positief element in het integratieproces door te dringen. Opvallend was de suggestie om het verlies te berekenen indien een land van activiteiten van multinationals verstoken zou zijn en daardoor van de door deze overgedragen technische en marketing-know-how.

Verskillende sprekers kenden de multinationale onderneming een belangrijke rol toe in het ter beschikking stellen van management ter doelmatige samenwerking met en mobilisering van zich thans bij olieproducerende landen accumulerend kapitaal. Van Oostblokzijde werd vermeld dat binnen Comecon grote interstatelijke maatschappijen in het leven worden geroepen om volgens socialistische beginselen in het kader van de Comecon-planning bepaalde projecten tot stand te brengen. Ook bleek daar bereidheid om op basis van voor beide partijen aanvaardbare overeenkomsten te dien aanzien met Westerse multinationale ondernemingen samen te werken, terwijl de laatste ook een nuttige rol zouden kunnen spelen bij de bevordering van het Oost-West-handelsverkeer. Dit alles neemt niet weg, dat in brede kring nog tal van misverstanden en misvattingen over werkwijze en betekenis van het over de grenzen werkzame Westerse bedrijfsleven bestaan. Dit vereist nog de nodige voorlichting waartoe ook schrijver dezes te Budapest een bescheiden poging deed.

Het meten van de voortgang van economische integratie

In het licht van het verschillende karakter van de Oosteuropese op produktieplanning gerichte integratie en de Westeuropese meer marktgerichte integratie bleek het moeilijk de voortgang van beide processen te meten en te vergelijken. De daaraan gewijde werkgroep moest vaststellen, dat de groei van het intra-handelsverkeer binnen Comecon en de Europese Gemeenschap alsook die van hun externe

handelsverkeer — ondanks alle beschouwingen over „trade creation” en „trade diversion” — daar geen maatstaf voor zijn. Uit hoofde van de economische structuur van de landen der Europese Gemeenschap en de opzet van het Westerse integratieproces is het internationale handelsverkeer daar relatief veel meer toegenomen, terwijl industriële integratie binnen Comecon — ondanks alle „democratie” sterk Russisch gericht — verder ontwikkeld is. Daarbij komt, dat beide integratiesystemen op de gehele economische structuren van respectievelijk het Oosten en het Westen doorwerken. Terecht werd er dan ook een vraagteken gesteld achter de zin van het pogen tot kwantificering van de integratievoortgang in Oost en West en werd ervoor gepleit zich tot kwalitatieve beschrijvingen daarvan te beperken.

Sectorale integratie

In dit verband werd aandacht besteed aan de integratie in diverse sectoren zoals landbouw, transport en energie. Een duidelijk verschil in benadering bleek ook hier. Voor zover al in Westeuropese verband van sectorale integratie sprake is — met name in de veel bekritiseerde landbouwsector — werd deze beschouwd als een stap naar algehele economische integratie. Voor de Comecon-landen is integratie in feite beperkt tot planmatige industriële samenwerking op bepaalde deelgebieden, waarbij het begeleidende handelsverkeer zich overwegend nog op bilaterale grondslag afspeelt. Zowel van Westelijke als Oostelijke zijde werd erkend dat de theorie der economische integratie nog te onvolkomen is om voldoende inzicht te verstrekken in de wederzijdse beleidsbeïnvloeding van integratie in separate sectoren in samenhang met het totale economische integratieproces.

Industriële politiek

Afgezien van de reeds eerder vermelde multinationale onderneming bleven de overige vermelde sub-onderwerpen, zoals vestigingsplaatspolitiek, technologie, concurrentie en integratie van afzetmarkten vrijwel geheel terzijde. Vastgesteld werd dat industriepolitiek in het Oostblok in wezen planpolitiek is, in de ontwikkelingslanden industrialisatiepolitiek en in het Westen een beleid om door middel van indirecte maatregelen de industrie zodanig te richten, dat de betrokken landen hun industrieel vooruitgeschoven posities kunnen behouden. Vooral de reactie, of beter de afwezigheid van reactie, van de Europese Gemeenschap op de recente oliecrisis heeft overigens duidelijk gemaakt dat er in feite nog slechts van zeer beperkte Westeuropese integratie sprake is.

De interessante en belangrijke vragen of aan de verdere economische ontwikkeling van de Comecon-landen een meer wereldmarkt-gericht beleid gepaard zal moeten gaan en of de maatschappelijk-politieke ontwikkelingen in het Westen tot een meer plingericht beleid zullen voeren, werden nauwelijks aangeroerd. Men hield het erop dat Oost Oost en West West is, waarbij tussen beide overigens wel de nodige bruggen kunnen worden gebouwd.

Migratie en integratie van arbeidsmarkten

Uit hoofde van de in de Oostbloklanden aanwezig geachte volledige werkgelegenheid werd migratie van die zijde in feite als geen actueel probleem beschouwd. Arbeidsmarktpolitiek werd als integraal onderdeel van het totale planbeleid gesteld. Evenals binnen de Europese Gemeenschap bleek de mobiliteit van de factor arbeid in het Oostblok beperkt en bestaat sterke voorkeur om het werk bij de man of vrouw te brengen en niet het omgekeerde na te streven. Het fenomeen van door eigen bevolking niet aanvaarde arbeid, dat in de Europese Gemeenschap tot betrekkelijk grote immigratie van arbeiders van daarbuiten heeft geleid, bleek voor de Oostbloklanden een non-probleem. De binnen de Europese Gemeenschap steeds urgenter geachte noodzaak van gecoördineerde sociale, en daarmee gepaard gaande regionale politiek, is in Comecon-verband vooralsnog een nationale aangelegenheid, welke slechts bij de participatie in gecoördineerde industriële Comecon-projecten een zekere rol kan spelen.

Internationale kapitaalbewegingen en integratie van kapitaalmarkten

Het ontbreken van een Comecon-kapitaalmarkt verklaart vermoedelijk dat de discussies over dit aspect vrijwel geheel een Westelijke aangelegenheid waren. Het in het Westen thans centrale probleem der inflatie werd door de Oostblok-economen als een voor hen niet bestaand vraagstuk geannonceerd. Dit moge statistisch tot op zekere hoogte waar zijn, de bijv. via het overheidsbudget weggesubsidieerde prijsstijging van van buiten Comecon ingevoerde goederen heeft uiteindelijk een overeenkomstig effect als in het Westen. In beide gevallen zal voorkoming of bestrijding van inflatie uiteindelijk ten koste moeten gaan van economische groei en daarmee veelal gepaard gaande vermindering van werkgelegenheid.

De bekende discussie tussen „economisten”, die de monetaire unie als slotfase van de Europese Gemeenschap zien na coördinatie van het economische beleid in al zijn aspecten

en „monetaristen”, die aan de monetaire coördinatie en zelfs unificatie voorrang geven als hefboom tot daaruit noodzakelijk voortvloeiende economische coördinatie, kwam uiteraard ook te Budapest aan de orde. De roep naar een „nieuw monetair initiatief” — vooral ook in mondiaal verband — weerklonk ook hier zonder dat daaraan nadere inhoud kon worden gegeven.

Veel aandacht werd geschonken aan het vraagstuk van de „recycling” van de naar de olieproducerende landen toevoeiende gelden en de daaraan verbonden problemen, waarbij gepleit werd voor een internationale institutie ter opvang van de betalingsbalanstekorten van de olie-importerende landen, vooral ook van ontwikkelingslanden.

Monetaire en fiscale politiek

Van Oostblokszijde werd de convertibiliteit van de valuta's der Comecon-landen niet als een centraal probleem gesteld, omdat het handelsverkeer zich in het kader van de totale planpolitiek op bilaterale basis afspeelt. De transferabele roebel geldt als basis voor multinationale Comecon-clearing, waarbij onder meer de verschillen in prijsniveaus tussen de Comecon-landen de koersvaststelling tot een groot probleem maken. Het Comecon-clearingsysteem blijkt tekort te schieten om de nagestreefde wederzijdse investeringen te kunnen realiseren. Men zou dit daarom gaarne inbouwen in een wereldwijd monetair systeem, waarbij goud als internationale rekeneenheid een zekere rol zou moeten spelen.

Van Westelijke zijde werd aan convertibiliteit een wezenlijke rol toebedeeld. Over de vorming ener Economische en Monetaire Unie (EMU) bleek in het licht van de monetaire ontwikkelingen der laatste jaren grote teleurstelling te bestaan. Anderzijds werd ook gesteld, dat pas sinds de Topconferentie van Parijs in oktober 1972 daaraan werkelijke aandacht is gegeven. De sindsdien versterkte samenwerking tussen de centrale banken, de totstandkoming van een Bank voor Europese Samenwerking en het nog weliswaar beperkte, maar toch werkzame slangarrangement, werden door sommigen als hoopvolle vooruitgang beschouwd. In de discussie overheerste de mening dat de vorming van een EMU in wezen een politiek proces is, hetgeen de politieke wil daartoe van alle betrokken regeringen en volken veronderstelt. Daarzonder zullen de vereiste geïntegreerde instituties, aan wie grote nationale bevoegdheden zullen moeten worden overgedragen, niet tot stand kunnen komen. Budapest bleek niet de plaats om deze gecompliceerde problematiek, welke thans in de landen der Europese Gemeenschap in vele kringen onderwerp van studie uitmaakt, verder uit te diepen. Opmerkelijk was, dat te dien aan-

zien in de betrokken werkgroep vrijwel geen ideologische Oost-West-discussies plaatsvonden en de wens tot samenwerking tussen beide groeperingen het gespreksklimaat bepaalde.

Socio-politieke en institutionele aspecten van integratie

Dit onderwerp bleek in de betrokken werkgroep vooral de deelnemers uit het Oostblok te boeien. Westelijke economen lieten daarbij vrijwel geheel verstek gaan. Hoewel de naoorlogse socialistische cohesie der Comecon-landen en het zich daar afzetten tegen het Westen als politieke drijfveren tot de Oostblok-integratie niet werden miskend, werd vooral de nadruk gelegd op objectief werkzame krachten, zoals door technologische ontwikkeling bevorderde productie op grote schaal en de bijna explosieve vooruitgang der communicatiemiddelen. Het hieruit noodzakelijk voortvloeiende integratieproces dient — volgens de Oostblokeconomen — te stelen op gemeenschappelijke overeenstemming zonder dwangoplegging. Volgens hen kunnen nationale soevereiniteit en economische integratie zeer wel samen gaan. Daarom achten zij de unanimitetsregel voor besluitvorming wenselijk, hetgeen de nationale staten en hun bevolkingen ook meer bewust bij het integratieproces zou betrekken. Dit eerder vermelde in Budapest steeds terugkerende thema lijkt voor Rusland aanvaardbaar uit hoofde van zijn hoe dan ook feitelijk overwegende positie in Comecon en voor de overige Comecon-partners te wenselijk om niet steeds te herhalen.

Integratie van minder ontwikkelde gebieden en van gebieden met verschillend ontwikkelingsniveau

Integratie tussen ontwikkelingslanden wordt wel met de mond beleden, maar blijkt tot dusverre weinig effectief. Ondanks diverse organisatorische verbanden is de vereiste politieke wil gering, terwijl er tot dusverre tussen de betrokken ontwikkelingslanden ook een tekort aan economische en sociale cohesie blijkt te bestaan. Daarbij komt dat economische integratie op basis van het model van industrieel meer ontwikkelde landen voor ontwikkelingslanden veelal niet werkzaam is. In nog overwegend op landbouw en dienstverlening gebaseerde economieën hebben de voordelen van industriële productie op grote schaal slechts zeer beperkte betekenis. Het gevaar bestaat voorts, dat met de aan economische integratie gepaard gaande discriminatie jegens derde landen, ontwikkelingslanden hun eigen belang niet dienen. Opmerkelijk was dat bij de bespreking van dit onderwerp, waarbij uiteraard economen uit

ontwikkelingslanden relatief sterk vertegenwoordigd waren, de sprekers uit het Oostblok met nadruk hunnerzijds een speciale affiniteit tot de derde wereld ten toon trachtten te spreiden.

Wereldhandel en intra-regionale handel

Bij de bespreking van dit onderwerp werd erkend, dat de Oosteuropese landen — ondanks hun planmatig geleide economie — zich niet kunnen isoleren van de ontwikkeling van wereldmarktprijzen. Van belang daarbij werd gesteld om ramingen voor de toekomst niet alleen te baseren op extrapolatie van grondstofprijzen, maar daarbij ook met andere factoren rekening te houden. In dit verband werd ook aandacht geschonken aan internationale goederenovereenkomsten. Vooral ten aanzien van uitbreiding van de Oost-West-handel werden nog grote mogelijkheden

aanwezig geacht, waartoe het bestaande instrumentarium nog veel verbetering behoeft. Te dien aanzien werd van Oostblokjezijde veel kritiek geuit op de Europese Gemeenschap, wier landbouwpolitiek het internationale handelsverkeer zou belemmeren, terwijl ook de Westelijke afwijzing van de meestbegunstigingsclausule jegens Oostbloklanten tot verwijten leidde.

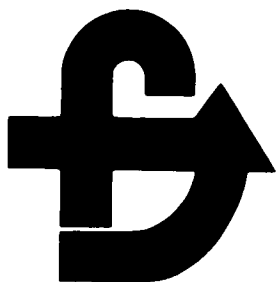
Te betreuren is, dat zich tussen het Westen, het Oosten en de ontwikkelingslanden ook ten aanzien van dit onderwerp geen werkelijke samenwerking ontwikkelde.

Integratie door middel van het vrije marktmechanisme dan wel door planning

De bespreking van dit onderwerp onderlijnde de eerder in deze beschouwing vermelde „brugtheorie”. De overheer-

sende mening was dat het socialistische en kapitalistische systeem binnen Europa als realiteiten moeten worden aanvaard. Elk van deze systemen wordt bepaald door de daaraan ten grondslag liggende eigen wetmatigheden.

Niettemin werd van West- en Oostzijde erkend, dat beide stelsels niet ideaal zijn en voor verbetering vatbaar. Daarom zou het op de weg liggen van economen uit het Oostblok om te bestuderen hoe aldaar het prijsmechanisme uit het Westen op aangepaste wijze eventueel geïntroduceerd zou kunnen worden. Economen uit het Westen zouden hunnerzijds dienen te onderzoeken hoe het in het Oostblok toegepaste planningstelsel wellicht ten nutte van hun landen zou kunnen worden gebracht. Met het serieus ter hand nemen van deze studies zouden economen een waardevolle bijdrage kunnen leveren tot de integratie van het economische denken en daarmee tot

Fisconomie

Winst uit aanmerkelijk belang

J. RENES

De bijzondere inkomstenbron winst uit aanmerkelijk belang — die wordt beheerst door de artikelen 39, 40 lid 3, 59 en 60 van de Wet op de Inkomstenbelasting 1964 — regelt de belastingheffing naar een vast percentage van 20 over de vermogenswinst ontstaan door de verkoop van aandelen in een vennootschap. Het criterium voor de aanwezigheid van een aanmerkelijk belang (a.b.) wordt geformuleerd in artikel 39 lid 3 door een dubbele eis te stellen met betrekking tot de deelname: men moet en te samen met een nader omschreven familiegroep 33 1/3% en met de echtgeno(o)t(e) 7% van het geplaatste nominaal aandelenkapitaal bezitten. Bij een op dezelfde manier berekend verlies wordt de te betalen belasting over het overige inkomen met 20% van dat verlies verminderd.

Arresten Hoge Raad

Tot voor kort werden tot het relevante aandelenkapitaal niet gerekend zoge-

naamde „andere” aandelen als preferente aandelen, prioriteitsaandelen e.d. Begin dit jaar echter heeft de Hoge Raad twee arresten gewezen met mogelijk verstrekkende gevolgen 1), waaraan in de literatuur nogal wat aandacht is besteed 2).

Deze rubriek wordt verzorgd door het Fiscaal-Economisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Beide zaken betroffen aandeelhouders in besloten NV's waar naast gewone ook „andere” aandelen op de balans voorkwamen. In de eerste zaak ging het om een NV M waarvan een heer X en een ander — geen familie — beide directeur waren en ieder voor een gelijk deel het geplaatste aandelenkapitaal ad. f. 80.000 bezaten. In 1959 werden na een statutenwijziging deze aandelen omgedoopt in een serie A en werd een serie B van f. 40.000 nominaal cumulatief

preferent-aandelenkapitaal geplaatst bij een buitenstaander, de heer C. Tevens werd het geplaatste aandelenkapitaal van de serie A gehalveerd door van ieder der directeuren f. 20.000 nominaal à pari in te kopen. Door deze kapitaalverschuiving bleef het geplaatste kapitaal dus f. 80.000, maar bestond het nu uit f. 40.000 gewone en f. 40.000 preferente aandelen. Het jaar daarvoor

1) HR. 23 januari 1974, no. 17149 en 17194; gepubliceerd als BNB, 1974/132 resp. 1974/133, met noot van Prof. Mr. J. Verburg.

2) a. Dr. N. Nobel in *Losbladig Fiscaal Weekblad FED* van 9 mei 1974 (IB '64: art. 39: 30 t/m 40).

b. C. van Soest, Het aanmerkelijk belang in geding, *TVVS*, 1974, no. 6.

c. Mr. H. G. M. Dijstelbloem, Preferente aandelen en aanmerkelijk belang, *WFR*, no. 5176, 18 april 1974.

d. Mr. K. Sneep, Preferente aandelen en aanmerkelijk belang, *WFR*, no. 5189, 8 augustus 1974.

e. Soorten aandelen en aanmerkelijk belang, *Onderneming*, (Weekblad van het VNO), 21 juni 1974.

„peaceful co-existence”. In deze werkgroep bleek, ondanks de overheersende brugtheorie, een mogelijke convergentie tussen West en Oost niet geheel te worden uitgesloten.

Slotbeoordeling: „We can research together”

Het oordeel over een congres, als hier beschreven, hangt in sterke mate af van hetgeen men er vooraf van had verwacht. Wie als econoom naar Budapest was getogen om in zijn vak wetenschappelijk bij te „tanken” is — in tegenstelling tot het derde wereldcongres te Montreal in 1968 — bedrogen uitgekomen. Met ruim 1.700 deelnemers is het zelfs in tien werkgroepen nauwelijks mogelijk om tot enigerlei diepgaande gedachtenwisseling te komen. De in de rapporten bijgedragen stof was meer van documentaire dan van wetenschap-

pelijk geavanceerde aard. Het meeste had de werkelijk geïnteresseerde zich veelal ook elders eigen kunnen maken. Wie de ontwikkelingen in de Europese Gemeenschap van nabij volgt, was zich bewust, dat de daaraan verbonden wettelijke problematiek nauwelijks over de tafel is gekomen. Aangenomen mag worden dat hetzelfde voor de Comecon geldt.

Wie echter meer inzicht hoopte te verwerven inzake de huidige economisch-politieke Oost-West-verhoudingen heeft daar in Budapest alle kans voor gekregen. Naast het min of meer officieel ter vergadering en in werkgroepen naar voren gebrachte, boden vooral de wandelgangen daartoe veel gelegenheid.

Een vaststelling, die zich opdringt, is dat zonder de thans gangbare politieke ontspanning tussen Rusland en Amerika, en daaraan gepaard tussen Comecon en Europese Gemeenschap,

dit economen-congres niet denkbaar zou zijn geweest. Zoals de ontgooingspolitiek niet betekent dat alle politieke tegenstellingen nu tot het verleden behoren, ook op economisch gebied blijven tal van fundamentele verschillen bestaan. Daarvan uitgaande werd het slaan van bruggen vanaf beide oevers van een nog breed scheidende stroom vrijwel unaniem wenselijk geacht. Congresvoorzitter Prof. Machlup concludeerde dan ook: „We can research together”. Uiteraard hebben economen uit West en Oost elkaar ook vóór het Budapest-congres op kleinere schaal wel meer ontmoet. Het vierde wereldcongres van de International Economic Association was echter een stimulans om daarmee in de komende jaren met vrucht voort te gaan.

M. Weisglas

had de NV reeds een claim-emissie of herkapitalisatie overwogen; tot de huidige vorm van de wijziging in het aandelenkapitaal werd mede besloten daar de NV in een bestuurlijke impasse was geraakt door een zakelijk verschil van mening tussen de beide directeuren, die door hun aandelenbezit „even sterk” waren.

De nieuw uitgegeven aandelen gaven, net als de bestaande, elk recht op één stem in de algemene vergadering van aandeelhouders (algemene vergadering), welk orgaan voorstellen, gedaan door de vergadering van aandeelhouders van de serie A (besloten vergadering), kon goedkeuren of met tweederde meerderheid kon verwerpen. Zodoende kon C niet tegen de wil der directie ingaan, maar gaf zijn beslissing wel de doorslag als de beide directeuren het oneens waren; eventueel kon hij de stemmen doen staken.

Voorts dient voorop te worden gesteld dat de houders van de aandelen serie B — i.c. C — statutair nooit aanspraken op eventueel aanwezige reserves konden doen gelden. In 1969 werden alle aandelen, zowel de gewone als de preferente, gekocht door een derde voor respectievelijk 2000% en 200% der nominale waarde. Had X nu nog op dat moment een a.b. of niet? De Inspecteur meende van wel daar tot het relevante kapitaal ter berekening van de deelname in de NV slechts de gewone aandelen in aanmerking kwamen. X stelde dat ook de preferente aandelen in de berekening moesten worden opgenomen, zodat hij geen a.b. had; hierin werd hij door het Hof in het gelijk gesteld. Het beroep door de staatssecretaris ingesteld, werd door de HR in cassatie verworpen; dus X had geen a.b.-winst genoten!

De tweede zaak betrof een aandeelhoudster — mevrouw Y — in een NV N, die vanaf de oprichting met haar zuster, ieder voor de helft, alle gewone aandelen bezat, zijnde 25% van het gestorte kapitaal. De overige 75% bestond uit cumulatief preferente aandelen, ondergebracht bij vijf verschillende personen, waartussen noch onderling, noch met de beide dames enige familieband bestond. Ook hier hadden alle aandelen één stem, zodat volgens de daarvoor geldende bepalingen in het Wetboek van Koophandel, de artikelen 48a en 50, de houders der cumulatief preferente aandelen beslissingen van de beide zusters konden torpederen.

Het Hof concludeerde hieruit dat laatstgenoemden niet zonder meer over de reserves konden beschikken en dus voor de dividendpolitiek afhankelijk waren van de goedkeuring der algemene vergadering 3). Voorts merkte het op dat de bevoegdheden van de besloten vergadering limitatief waren gesteld; belangrijk was echter wel haar recht de afschrijvingen en de reserveringen te bepalen en zo doende indirect de reserves. Bij een eventuele liquidatie zou er op de cumulatief preferente aandelen statutair, indien mogelijk, een uitkering van 40% der nominale waarde geschieden. In 1969 verkocht mevrouw Y haar aandelen. De inspecteur en in cassatie de staatssecretaris stelden dat op dat tijdstip sprake was van a.b.-winst. Mevrouw Y was een andere mening toegedaan en werd daarin gelijk gesteld door het Hof en uiteindelijk door de HR.

Door een analyse van de formele zijde van beide arresten komt Nobel tot de conclusie dat de HR hier een nieuw „leerstuk” ontwikkelt, zij is dus — ten dele? — „omgegaan”. Er vanuit gaande

dat de wet op dit punt niet gewijzigd wordt, zullen de in de nabije toekomst te wijzen arresten nieuwe criteria moeten aanbrengen. Daarvan zal ik er hieronder een paar uit de tekst der arresten en de kritieken trachten te distilleren, uitgaande van de economische basis voor de a.b.-heffing.

Nieuwe criteria

Zoals in het begin gezegd, vindt er een a.b.-heffing plaats bij winst op een aandelentransactie, indien natuurlijk aan de voorwaarden van artikel 39 is voldaan. Deze winst wordt normaliter in zijn geheel belast; er wordt niet onderscheiden naar de waardeinstijging van de aandelen veroorzaakt door toeneming der reserves in de vennootschap, de feitelijke grondslag voor a.b.-heffing, en de meerprijs verkregen voor goodwill, bijv. als de overnemer door deze handeling alle aandelen verkrijgt. Men ging, om tot belastingheffing over te gaan, uit van een „belang” in de vennootschap en niet van een machtspositie. Vandaar ook de ondergrens van 33 1/3% in familieverband en niet bijv. 50%. Dit belang zocht men in de reserves der vennootschap, die door de verkoop der aandelen, zonder de a.b.-regeling, belastingvrij gerealiseerd zouden worden, in plaats van ze normaal belast als dividend uitgekeerd te krijgen.

Een tweede theorie gaat uit van de macht die een a.b.-houder heeft de dividendpolitiek te beïnvloeden en zo „de

3) De begrippen algemene en besloten vergadering zijn hier net zo gebruikt als in het eerste geval.

oneigelijke beschikking over de vennootschapsreserves heeft". Materieel komen deze theorieën m.i. sterk overeen. Het formele verschil is het in de tweede theorie voor het criterium belang verwisselde criterium macht, dat de HR thans op haar eigen manier interpreteert. Als machtspositie neemt men nu het bezit van een a. b. aan, gerekend over het totale nominale aandelenkapitaal! Een in de literatuur hieruit getrokken conclusie is dat zo ook een houder van „andere” aandelen onder het a. b.-regime kan vallen. Dit is m.i. daarom onjuist omdat een dergelijke aandeelhouder geen interesse heeft bij te vormen winstreserves daar hij slechts zijn statutair vaste dividend ontvangt. Ontstane vermogenswinsten bij transacties zijn dan ook toe te schrijven aan goodwill en/of daling der algemene rentevoet. En hoewel deze elementen ook een factor zijn bij de a. b.-winst op gewone aandelen blijft bij deze laatste de ingehouden winst grondslag voor de heffing, welke de andere aandelen volledig missen.

Daarnaast blijft de vraag of nu alle beperkt- of niet-risicodragende aandelen meetellen ter berekening van de grens van 33 1/3 resp. 7%. Zou deze vraag bevestigend worden beantwoord, dan lijkt mij dit een aantal té eenvoudige mogelijkheden openen om een a. b.-positie door „verwatering” teniet te doen gaan. Het creëren van aandelen met een vaste vergoeding waarvan de terugkoop per contract is geregeld of welke de vennootschap naar eigen inzicht kan uitvoeren zal niet dienen te worden gehonoreerd daar dit in feite obligaties zijn onder de naam aandelen. Overdraging van macht bij vergroting van het aandelenkapitaal zal één der belangrijkste toetsstenen van de HR moeten worden. Beperking van het stemrecht op de nieuw uitgegeven aandelen zal er vaak toe moeten leiden dat deze aandelen niet opgenomen worden bij de berekening van de ondergrenzen.

Concluderend zou men kunnen stellen dat de mate van risico, aan de aandelen verbonden, bepaalt in hoeverre dergelijke aandelen meetellen; een risico dat vooral wordt bepaald door de voorrang bij liquidatie en de tijdsduur waarover de overeenkomst — i.c. het aandeelhouderschap — is bedoeld. Hoe groter het risico, des te meer zeggenschap zal men via stemrecht op de aandelen willen hebben over het beleid, waarmee de andere aandeelhouders een stuk van

hun macht overdragen. De feitelijke omstandigheden zullen bij de komende arresten de doorslag geven, waarbij sterk gelet zal worden op overgedragen macht en à contrario geredeneerd op het risico dat de nieuwe aandeelhouders lopen.

Gevolgen

Welke zijn nu de gevolgen voor de praktijk? Er is reeds een duidelijke tendens waarneembaar om kredietverlening in zekere mate veilig te stellen door uitgifte van vooral cumulatief preferente aandelen waarbij de — vaste — vergoeding gelijk is aan die bij een gewone of een obligatielening. De kredietgever kan echter ingrijpen door middel van zijn aandeelhoudersrechten zoals die in de statuten zijn gewaarborgd. Zolang zijn belangen niet in gevaar komen, zal hij meestal de directie steunen in de algemene vergadering van aandeelhouders, waar alle aandelen gelijke rechten hebben. Uit bovenstaande arresten blijkt dat dan deze aandelen meegeteld dienen te worden.

Door nu dergelijke aandelen te scheppen of bestaande erin om te wisselen, kan een aandeelhouder-directeur dus zijn a. b.-pakket dusdanig doen verwateren dat hij bij verkoop niet onder de a. b.-heffing valt. Een gevaar hierbij is dat men wel een reëel stuk zeggenschap kwijtraakt, dat lang niet altijd opweegt tegen de 20% inkomstenbelasting over de winst! Dit probleem is weliswaar gedeeltelijk op te vangen door in een onderhandse acte de verplichting op te nemen om de aandelen bij verkoop eerst aan te bieden aan de vennootschap of zelfs deze op verzoek direct terug te verkopen. Daarin kan ook een de directie steunend stemgedrag worden vastgelegd. Hoewel dit via de burgerlijke rechter afdwingbaar is, kan, door de openbaarheid die daardoor hieraan wordt gegeven, de fiscus een en ander weer in zijn oordeel betrekken!

Een ander probleem is meer dan van theoretische aard. Stel een NV of BV hebben een aandelenkapitaal dat voor de ene helft bestaat uit gewone aandelen en voor de andere helft bestaat uit bijv. preferente aandelen met volwaardig stemrecht. Een zekere heer P bezit de helft van beide soorten aandelen. Valt hij nu bij verkoop onder de a. b.-heffing? De preferente aandelen vallen buiten het a. b.-regime, zoals ik hierboven heb

betoogd, en de gewone aandelen vertegenwoordigen maar 25% van het gestorte kapitaal. P bezit echter de nagenoeg absolute macht in de aandeelhoudersvergadering doordat hij 50% der stemmen heeft. Mij lijkt het nu op grond van de bedoeling der wet en de uitleg der HR billijk hem een a. b. toe te meten, waarbij echter de a. b.-heffing geschiedt over de vermogenswinst behaald op de gewone aandelen!

Een nijpend probleem dat m.i. tot onrechtvaardigheid aanleiding geeft, speelde in beide genoemde arresten de belastingplichtigen parten. Ik zal dit in zijn algemeenheid proberen weer te geven. Giften en buitengewone lasten zijn slechts dan aftrekbaar wanneer zij bepaalde percentuele grenzen van het „onzuiver inkomen” overschrijden, waartoe o.a. de a. b.-winst behoort. Incidentele inkomsten die onder dat onzuiver inkomen vallen, verhogen deze grenzen zeer fors, met bedragen die gemakkelijk in de duizenden guldens lopen. Heeft men nu jaarlijks dergelijke aftrekbare posten die bij een redelijk stabiel inkomen worden gehonoreerd, dan vervallen die door genoemde inkomsten als bijv. a. b.-winst, uitkooppremies, schadeloosstellingen enz. in het jaar waarin deze genoten worden. M.i. dienen nu dergelijke inkomstenposten buiten beschouwing te worden gelaten bij de berekening van de relevante minimumgrenzen.

Conclusies

Resumerend kom ik tot de volgende conclusies.

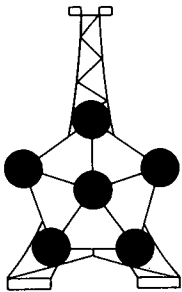
- „Verwatering” van een a. b.-positie bij uitgifte van z.g. „andere” aandelen die een reële verschuiving van zeggenschap in de vennootschappelijke sfeer veroorzaken, dienen te worden gehonoreerd.
- Door die verschuiving van zeggenschap mogen bedoelde andere aandelen echter nooit onderworpen raken aan een a. b.-heffing.
- Wetswijziging ter zake is niet nodig; het lijkt niet de bedoeling der Hoge Raad het a. b.-regime te ontkrachten, maar eerder dit aan te passen aan veranderde omstandigheden in het bedrijfsleven.
- Incidentele inkomensposten mogen de aftrek van giften en buitengewone lasten niet frustreren.

J. Renes

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds ESB in: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:

ADVERTENTIE-AFDELING ESB, POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (010) 26 02 60

De triomf van de middelmatigheid

DR. A. A. DE BOER

De timing van een energiekronek, die van te voren wordt vastgelegd, kan niet altijd synchroon lopen met de gebeurtenissen in de energiesector. De vorige kroniek was één of twee dagen geschreven vóór de inhoud van de *Energienota* van minister Lubbers bekend werd en gelijktijdig een *Bezinningsnota Kernenergie* werd gepubliceerd door een aantal verontruste „prominenten”. Ik wil mij er in deze kroniek toe beperken mijn vorig artikel 1) af te ronden aan de hand van deze twee documenten en de ontvangst daarvan door pers en publiek.

De meeste kranten gaven al een uittreksel uit de *Energienota*; ik wil die exercitie niet herhalen omdat de inhoud belangrijk genoeg is om gelezen te worden door ieder die werkelijk wil

weten waarom het nu allemaal gaat, eventueel in de verkorte vorm waarin de nota in de *Staatscourant* van 30 september 1974 is verschenen. Een artikel in dit tijdschrift kan geen recht doen aan een zo uitgebreid en gedocumenteerd betoog.

Een van de belangrijkste correcties van het laatste uur betreft een reeks maatregelen waarmee de bouw van de eerste kerncentrales in ons land wordt omgeven. Daarmee zouden de nog staande en door de middelmatige discussie die aan de publikatie van de *Energienota* voorafging opgeroepen bezwaren tegen de voorzichtige lijn-Lubbers eigenlijk moeten zijn weggenomen. Op zich zelf zou ook de duidelijke argumentatie van de *Energienota* zelf hiertoe al een bijdrage kunnen leveren, althans

voor diegenen die meer prioriteit geven aan de feiten dan aan het plezier om de acties tegen de kernenergie voort te zetten.

Niettemin is de bezinningsperiode van vijf jaar, gedurende welke geheel van de bouw van kerncentrales wordt afgezien, nog steeds populair, hoewel de bezinningsnota die tot dit moratorium concludeert haar zin verloren heeft op het moment dat minister Lubbers als het ware de bewijslast op zich neemt en de bouw van kerncentrales aan voorafgaand onderzoek bindt. Immers, de *uitgangspunten* van de bezinningsnota wijken niet af van die van de minister, de meeste *argumenten* zijn in feite door de *Energienota* weerlegd; de *problemen* die in de bezinningsnota aan de orde komen vormen onderwerp van de begeleidende studies.

De *uitgangspunten* van de bezinningsnota zijn identiek met wat ieder, die zich met de energieproblematiek en de energiepolitiek bezighoudt, voor ogen staat. Er moet gestreefd worden naar een goedkope, bedrijfszekere energievoorziening die onze afhankelijkheid van het buitenland vermindert. Verder moet zij bijdragen tot de werkgelegenheid, structurele steun geven aan onze industrie, een gezonde ruimtelijke ordening bevorderen en onnodige en onbekende risico's vermijden. Bovendien wordt geëist dat de vergaring van ontbrekende kennis wordt bevorderd vooral waar die nodig is voor het beleid.

Verschillende *argumenten* uit de bezinningsnota kwamen in het vorige artikel al ter sprake. Ik kan daar nu aan toevoegen dat er in de nota een beschrijving wordt gegeven van het huidig ontwikkelingsstadium van de kernindustrie dat onjuist is en op vele punten jaren achter de feiten aanloopt; het pikante van de zaak is dat het door de schrijvers van de bezinningsnota beschreven *wenselijke* ontwikkelingsstadium waarop wij zouden moeten wachten om tot de bouw van kerncentrales over te mogen gaan, op

De politicus en de dorsmachine

Om de lacune op te vullen in de berichtgeving over de landbouwpolitiek, die eens weer bleek te bestaan toen bij recente boerendemonstraties het commentaar van bepaalde deskundige zijde uitbleef, overweegt ESB Dr. A. A. de Boer in het vervolg in zijn Energiekroniek ook over agrarische problemen te schrijven. Hij is inmiddels al gestuit op ergerlijke misstanden in deze sector.

Zo blijkt dat in een dorp in de provincie Drenthe plannen bestaan voor de aanschaf van niet minder dan drie dorsmachines. Deze plannen zijn uiteraard onvoldoende voorbereid. Geregeld worden door dergelijke machines een boer of boerenknecht meegedorst en het is dus duidelijk dat deze nieuwigheid als zeer gevaarlijk moet worden aangemerkt. Bovendien eist een dorsmachine een veel hogere investering dan een vlegel. De kosten, verbonden aan het gebruik van deze zich nog in een experimenteel stadium bevindende hobby van de technici, vormen dan ook nog een onzekere factor en zullen zonder twijfel hoger uitvallen dan bij het dorsen op de vertrouwde klassieke wijze.

Dr. De Boer overweegt dan ook een bezinningsnota te schrijven, waarin wordt voorgesteld in de provincie Drenthe het spreken over dorsmachines voor vijf jaar te verbieden. Enkele prominente Drenthen, waaronder een schoenenfabrikant en twee predikanten, zijn al gepolst om de Bezinningsnota Dorsmachines te ondertekenen.

Landbouwkundigen zullen zonder twijfel proberen de bezwaren tegen de dorsmachine te bagatelliseren door met ondoorzichtige berekeningen te trachten aan te tonen dat de dorsmachine veilig en goedkoop is. De auteur van onze kroniek heeft ons echter toegezegd zeker vijf jaar te zullen volhouden dat hij die berekeningen niet begrijpt. Gedurende die periode zullen enkele bevriende dag- en weekbladen de pogingen van de dorsmachine-lobby om de gegronde bezwaren luchtigjes van de tafel te vegen steeds onmiddellijk aan de kaak stellen.

1) De politicus en de kernenergie, *ESB*, 18 september 1974, blz. 817.

vele punten overeenkomt met de toestand van vandaag.

De bezinningsnota zou dan ook jaren terug gedateerd kunnen zijn. Laten we, gezien het slechte geheugen van sommige politici, nog eens teruggaan in de tijd. Toen men nog met recht kon zeggen wat de bezinningsnota over vandaag schrijft, d.w.z. toen de bouw van kerncentrales nog iets experimenteels had en nog niet verkeerde in het stadium van seriebouw, volgden de Nederlandse elektriciteitsbedrijven in vergelijking met de andere landen van de Europese Gemeenschappen een *zeer voorzichtige* lijn. De Commissie van de Europese Gemeenschappen verdedigde in die tijd, evenals later onder het voorzitterschap van Dr. Mansholt, de stelling dat de toepassing van de kernenergie een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren tot bijvoorbeeld de diversificatie van onze energiebronnen en daarom met kracht ter hand zou moeten worden genomen.

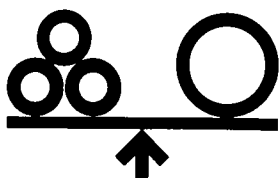
Het was in 1968 dat de progressieve pers juichtte over een initiatief van D'66 om bij monde van de heer De Goede minister De Block te verwijten dat hij in Europees verband te weinig propaganda maakte voor een grote bijdrage van de Nederlandse industrie (i.c. het ultracentrifuge-project) aan de internationale nucleaire nijverheid. Men kan dus moeilijk van progressieve zijden van de industrie eisen dat zij haar positie weer opgeeft; zij heeft een exportpositie opgebouwd (o.a. voor drukvaten

voor kernreactoren) en zich de mogelijkheid verzekerd aan de bouw van kerncentrales van het huidige type voor driekwart of meer deel te nemen. Van dat type, de licht-waterreactor, zullen er als ik goed schat momenteel zo'n 80 in bedrijf en tussen de 250 en 300 in aanbouw zijn. Een serie van ruim 30 centrales met een vermogen van 1.000-1.200 MW is in bestelling bij *General Electric*. Maar de auteurs van de bezinningsnota zijn nog in 1968: zij schrijven over de eerste kerncentrales als experimenten, die moeten worden begeleid door research, waarvan de kosten nog onzeker en te hoog zijn en waar onze industrie nauwelijks te pas komt.

De democratie wordt voor grote problemen gesteld door de toenemende noodzaak de technische ontwikkeling politiek, economisch, ecologisch en sociologisch te begeleiden. In januari 1968 schreef ik hierover in mijn maandelijks column in de *Haagse Post*. Ik waarschuwde toen, dat het moeilijk zou zijn hierbij tot een optimale uitwisseling te komen tussen deskundige en politicus. De politicus moet zeker niet blindelings de deskundige volgen, maar wel gebruikmaken van de door hen aangedragen feiten. Als men dit aanvaardt, schreef ik, is politiek vuurwerk zonder een degelijke wetenschappelijke achtergrond te enen male uit den boze, hoe jammer dat ook is voor degenen die het charmanthe van het politiek bedrijf nu juist zien in de stunt, de rel en de publiciteit.

De lijn van minister Lubbers lijkt mij te beantwoorden aan de criteria die ik toen beschreef, maar de discussie lijkt mij in zekere zin te bevestigen wat ik toen vreesde, namelijk dat de knelpunten in de communicatie het politieke bedrijf in gevaar zouden kunnen brengen. Het gevaar bestaat dat men tegen de kernenergie blijft ageren, omdat de karikatuur van dskernenergie in de *Bezinningsnota* meer aanspreekt dan de feiten in de *Energienota*; die laatste leest men dan ook waarschijnlijk niet. Men harrewart over een brief van de minister-president en ziet niet, hoeveel behartenswaardigs de gedachtengang bevat naast de breed uitgemeten oneffenheden. Ik kan dus rustig de wens herhalen, waarmee ik het hierboven geciteerde artikel in de *HP* rond Nieuwjaar 1968 besloot. Ik wenste daar de Nederlandse politieke partijen toe, „dat zij ons in de toekomst op duidelijke wijze kenbaar maken hoe volgens hun de toekomstige maatschappij er uit moet zien; vervolgens dat zij ons reden geven erop te vertrouwen dat zij gebruik weten te maken van de echte deskundigen, die nauwkeurig de mogelijkheden onderzoeken en de wegen aangeven om een bepaald doel te bereiken. Tenslotte: dat zij ons zo veel mogelijk sparen voor politiek vuurwerk dat met politieke wensen en verlangens niets heeft uit te staan”.

A. A. de Boer

Geld- en kapitaalmarkt

Miljoenennota en monetair beleid

DRS. A. D. DE JONG

De *Miljoenennota 1975* ziet er mooi uit. Het formaat ligt iets gemakkelijker in de hand (en in de diplomatenkoffertjes), en de nieuwe opmaak noodt tot nader kennismaken van de inhoud. De inhoud bestaat dan uit een beschouwing over de economische ontwikkeling in 1974 en 1975, een uiteenzetting van het financieel-economische beleid, het structurele begrotingsbeleid en tenslotte de presentatie van de meerjarenafspraken 1975-1978, de begroting 1975 en de financiën van de gemeenten en de provincies.

De nadere specificaties van uitgaven

en inkomsten, de ruimteberekeningen, de historische reeksen en een curiosum als de staatsbalans (met uitgebreide toelichting) zijn te vinden in de — duidelijk voor specialisten bestemde — bijlagen, die ongeveer de helft beslaan van de 134 blz., die de *Miljoenennota* in totaal telt. Het geheel wordt gecompleteerd met een verklarende lijst van technische termen, een loffelijk initiatief in het kader van de spreading van kennis!

In dit artikel zal eerst nader worden ingegaan op de uitgavenontwikkeling in 1975, en de daarmee beoogde effecten. Na een paar woorden over de overgang

op de methodiek van de totale ruimte zal het monetair beleid onder de loep worden genomen. Hierbij komen ook het op het bankwezen toegepaste indirecte systeem van kredietbeheersing en het kapitaalmarktbeleid van de overheid ter sprake.

Uitgavenbeleid

De beeltenis van één gulden siert de omslag van de *Miljoenennota 1975*. Samen met nog bijna 63 mrd. andere gulden wordt hierdoor het totaal aan uit-

gaven voor 1975 gevormd. De stijging met 23% t.o.v. de ontwerpbegroting 1974 en met 17% t.o.v. de vermoedelijke uitkomsten van dit jaar, is niet gering vergeleken met de stijgingspercentages van de *Rijksbegroting 1974* (18%, resp. 10%) en de verwachte stijging van het nationale inkomen in 1975 met 14,5%.

De begroting is gericht op bestrijding van de werkloosheid (die desondanks nog zal toenemen) en opeen teruggedringen van de inflatie. De nadruk ligt evenwel op de werkloosheidsbestrijding, waarbij wordt opgemerkt, dat Nederland zich internationaal gezien een expansief beleid kan en moet veroorloven. Evenals in West-Duitsland wordt het begrotingsinstrument gebruikt om de werkloosheid te bestrijden (via uitgavenvergroting en belastingverlaging), terwijl een neutraal of licht-restrictief monetair beleid wordt gehanteerd tegen de inflatie.

Benadrukt moet worden, dat in de *Macro Economische Verkenning 1975* bij de mondiale economische ontwikkeling is uitgegaan van optimistische veronderstellingen ten aanzien van het „recycling“-vraagstuk en de onderlinge beleidsafstemming van tekort- en overschotlanden (men verwacht daarbij een expansieve politiek in West-Duitsland). Ook bij de binnenlandse ontwikkeling zijn de veronderstelde loon- en prijsstijging (van 13% resp. 8,5%) optimistisch te noemen.

Werkloosheidsbestrijding

Als we de begroting met het oog op de werkloosheidsbestrijding nader bekijken, ligt het accent geheel op de stijging van de overheidsuitgaven. De belastingverlaging van ongeveer f. 1 mrd. valt eigenlijk weg tegen de vergroting van het aandeel van de staat in de binnenlandse aardgasopbrengsten (ongerekend de vennootschapsbelasting), met als gevolg dat de belastingdruk niet daalt, maar in feite verder stijgt. De vraag is evenwel of de werkloosheid alleen op deze manier moet worden bestreden. De veel gehoorde stelling, dat lastenverlaging voor bedrijven misschien wel het investeringsklimaat verbetert, maar dat als gevolg van nieuwe (diepte) investeringen het aantal arbeidsplaatsen alleen maar zal verminderen, lijkt, mede gezien een recent NEI-onderzoek, wel erg overtrokken. De reden voor arbeidsbesparende investeringen zal overigens voor een deel liggen in de sterke loonkostenstijgingen van de afgelopen jaren en de sombere verwachtingen daaromtrent voor de toekomst.

Bij een minder eenzijdig gerichte aanpak van de werkloosheidsbestrijding kan naast lastenvermindering voor het bedrijfsleven overigens ook worden gedacht aan de eveneens door de SER-deskundigen gedane suggestie van uitbreiding van de kredietgaranties door de overheid ten behoeve van herstructurering van bedrijfstatken.

Totale ruimte

Bij de beoordeling van de structurele ontwikkeling van de overheidsuitgaven (waarbij de conjuncturele uitgaven, zoals extra werkloosheidsprogramma's, buiten beschouwing blijven) is voor 1975 een nieuwe methodiek toegepast, nl. die van de totale ruimte. In vorige begrotingen werd gewerkt met drie verschillende ruimtes, elk met zijn eigen naam en bestemming. Zo was er sprake van de reële ruimte (bestemd voor uitgavenverhoging en belastingverlaging), de proportioneel nominale ruimte (voor uitgaven wegens algemene salarismaatregelen) en de nominale progressiekop (voor de inflatiecorrectie). Nog afgezien van de ingewikkeldheid van deze methodiek, had deze opzet als nadeel, dat bij sterke prijsstijgingen de proportioneel nominale ruimte overschotten vertoonde, terwijl de prijsstijgingen van de materiële uitgaven binnen de onveranderd gebleven reële ruimte moesten worden opgevangen.

Bij de methodiek van de totale ruimte vervallen nu deze tussenschotten. De toename van de totale ruimte wordt bepaald door de structurele reële groei van het nationale inkomen, de werkelijke prijsstijging van het nationale inkomen in het betreffende jaar (indexatie!) en de progressiefactor bij de belastingen, waarbij evenals voorheen dan nog de groei van de niet-belastingontvangsten en de opbrengst van nieuwe belastingmaatregelen worden opgeteld. Dit geheel kan nu gebruikt worden voor uitgavenstijging en belastingverlaging.

Een belangrijk gevolg van deze nieuwe opzet is dat een in het begrotingsjaar optredende extra prijsstijging niet meer hoeft te leiden tot volumedaling bij de materiële uitgaven, waardoor het gewenste regeringsprogramma niet volledig zou kunnen worden uitgevoerd. Ook de gemeenten zullen voortaan een compensatie ontvangen voor een sterkere prijsstijging, dan er verondersteld was. Deze gevolgen van de overgang op de methodiek van de totale ruimte zijn zeker positief te waarderen. Voor de rest is de methodiek veranderd, wat vereenvoudigd, maar het blijft nog altijd iets voor specialisten.

Monetair beleid

In de *Miljoenennota* en de begroting van Financiën wordt ruime aandacht besteed aan het monetaire beleid en het beleid ten aanzien van geld- en kapitaalmarkt. De overheidsfinanciën kunnen een belangrijke invloed uitoefenen op de liquiditeitsontwikkeling in de economie. De bereidheid van de kant van de overheid om zijn financiën ook voor monetaire doeleinden te hanteren heeft de laatste jaren geleid tot een sterkere beleidscöördinatie tussen het Ministerie

van Financiën en De Nederlandsche Bank op monetair gebied.

Het monetaire instrument, dat de overheid hanteert, is het kapitaalmarktberoep. Indien dit namelijk de financieringsbehoefte overtreft, worden er liquiditeiten gebonden, en in het omgekeerde geval juist gecreëerd. Er wordt in principe naar gestreefd dat de financiering van de lagere overheid tenminste neutraal is, zodat van die kant geen inflatoire financiering optreedt. De wijze van financiering van de centrale overheid zal dan afhangen van enerzijds de gewenste liquiditeitsontwikkeling en anderzijds de mate waarin door geldschappende instellingen liquiditeiten zijn gecreëerd of liquiditeitsimport uit het buitenland heeft plaatsgevonden.

Wat de liquiditeitsontwikkeling betreft kan in de afgelopen anderhalf jaar een niet onbelangrijke stijging worden geconstateerd van de liquiditeitsquote (liquiditeitsmassa als percentage van het nationale inkomen). Bij deze stijging van 33,5% per ultimo 1972 naar 38% per ultimo juni jl. kunnen echter wel enkele kanttekeningen gemaakt worden. Gezien de relatief sterke stijging van de waarde van de buitenlandse handel, kan men zich afvragen of de vergrote liquiditeitsmassa nog wel gesteld kan worden tegenover enkel het nationale inkomen. Daarnaast heeft de verschuiving van spaargelden naar deposito's, louter als gevolg van de gehanteerde definities, geleid tot een stijging van de liquiditeitsquote.

In de *Miljoenennota* wordt echter opgemerkt, dat verdere stijging van de quote ongewenst geacht wordt, en dat eerder enige daling op zijn plaats zou zijn. Met het oog op de verwachte toevloeiing van liquiditeiten uit het buitenland via de lopende rekening wordt vervolgens gesteld, dat het beleid m.b.t. de binnenlandse liquiditeitscreatie in beginsel restrictief zal moeten zijn. Er wordt nu bekeken, welke gevolgen dit kan hebben voor het bankwezen en voor het kapitaalmarktbeleid van de overheid.

Bankwezen

Toen de vorige kredietrestrictie medio 1972 werd beëindigd, was reeds overleg gaande over een nieuw systeem van kredietbeheersing, dat op indirecte wijze zou werken, nl. via een vermindering van de hoeveelheid vrije liquiditeiten, die de banken kunnen aanwenden voor kredietverlening. De vrije liquiditeiten kunnen worden verminderd door de hoeveelheid verplichte aanwezige liquiditeiten te vergroten, hetgeen geschiedt door het liquiditeitspercentage ten opzichte van de korte gelden te verhogen. In juli vorig jaar werd met het indirecte systeem gestart en sindsdien is de marge aan vrije liquiditeiten voor alle banken te zamen teruggelopen van ongeveer 3% naar 0,5%. Van een echte restrictie (de z.g.

„zware fase”) is evenwel pas sprake als de marge aan vrije liquiditeiten geheel is verdwenen, zodat men nu bij wijze van spreken op de drempel staat van de „zware fase”.

Zoals in de *Miljoenennota* echter wordt opgemerkt, zijn aan de beperking van de kredietverlening door het bankwezen nauwe grenzen gesteld. Niet alleen moeten schadelijke gevolgen voor de investeringen, vooral van sectoren die in belangrijke mate zijn aangewezen op bankkrediet zoals het midden- en kleinbedrijf, worden vermeden, maar ook mag de restrictie niet leiden tot een zodanige rentestijging dat daardoor kapitaalinvloer zou worden uitgelokt, die zowel uit nationaal als internationaal monetair oogpunt ongewenst moet worden geacht 1). De werkloosheidssituatie zou inderdaad niet optimaal verbeteren, indien het effect van overheidsuitgaven en/of lastenverlaging voor het bedrijfsleven voor een deel teniet zou worden gedaan, doordat bedrijven als gevolg van kredietchaarste in moeilijkheden zouden komen te verkeren.

Kapitaalmarktbeleid

Om dezelfde redenen, zoals deze hierboven zijn genoemd bij een kredietrestrictie (namelijk het voorkomen van rentestijging en kapitaalinvloer, en de zorg voor de investeringen) is het te verwachten, dat het Rijk zeer voorzichtig zal opereren op de kapitaalmarkt ter dekking van het resterende financieringstekort van f. 800 mln.

Van de lagere overheid wordt echter een neutrale financiering verlangd, zodat van deze kant een belangrijk beroep op de kapitaalmarkt is te verwachten. De huidige centrale financiering voor de lagere overheid, een al bijna 9 jaar durend uitzonderingsregime, wordt geen bevredigende situatie geacht en men beraadt zich hoe de verhoudingen kunnen worden genormaliseerd. Aangezien men echter uitbreiding van de monetaire financiering door de lagere overheid (via kasgeldleningen) wil tegengaan, zullen er bij verandering van de huidige situatie (men denkt wel aan wijziging van de op uitzonderingsregimes betrekking heb-

bende artikelen 4 en 5 in de Wet kapitaaluitgaven publiekrechtelijke lichamen) toch op een of andere wijze garanties moeten worden gevonden voor voldoende lange financieringsmiddelen.

Tot besluit een enkele opmerking over eventuele indexering van leningen. Uit de recente *Huurnota* is reeds gebleken, dat de overheid hier niet erg positief tegenover staat (ongewenste toestrooming van buitenlands kapitaal, ingrijpende fiscale consequenties). In de *Miljoenennota* en de begroting van Financiën wordt hierover verder met geen woord gerept, maar deze zaak zal zeker ter sprake worden gebracht bij de begrotingsdebatten.

A. D. de Jong

1) *Miljoenennota 1975 of Nota over de toestand van 's Rijks financiën*, blz. 28.

ESB

Ingezonden

Brood en welvaart

DR. B. BELDEROK*

In mijn studententijd was een zekere pater Van Heugten moderator van de katholieke studenten van Amsterdam. De goede man had een afkeer van thee en dronk bij voorkeur koffie. Hij rechtvaardigde dit met de opmerking, dat koffie de drank van de Latijnse landen (Spanje, Frankrijk, Italië) is, waar een oude cultuur en een hoge graad van beschaving heersen en waar mensen wonen die het goede der aarde weten te waarderen. Thee daarentegen wordt gedronken in Angelsaksische en sommige Germaanse landen (Engeland, Nederland, Scandinavië), landen met een relatief jonge cultuur en beschaving, waar minder werk gemaakt wordt van eten en drinken.

Soortgelijke, geografisch en/of cultureel bepaalde verschillen in consumptiepatroon kan men ook aanvoeren voor het gebruik van wijn (vooral in Zuidelijke landen) en bier (dat meer in Midden- en Noord-Europa wordt gedronken). Het zij echter verre van mij, om te willen beweren, dat koffie en wijn kwalitatief betere dranken zijn dan thee en bier.

Zo is het m.i. ook gesteld met het brood. Het in Europa bereide „dagelijkse brood” kan men globaal in twee typen indelen:

a. *Brood met croquante korst*: stokbrood in Frankrijk, pistolets in België, harde broodjes in Duitsland enz. Een croquante korst wordt verkregen door het brood bij lagere oventemperatuur gedurende langere tijd te bakken; bovendien moet men wat meer stoom geven in het begin van het bakproces. Aan het uitgangsmateriaal, de tarwe, worden geen bijzondere eisen gesteld. In de meelfabrieken van die landen wordt in hoofdzaak tarwe uit het eigen land vermalen.

Dit goed-smakende buitenlandse broodtype heeft het grote nadeel, dat de korst door vochtverplaatsing uit de kruim naar de korst snel taai en leerachtig wordt; ook de intensiteit van het aroma gaat snel achteruit. Het brood dient binnen enkele uren na het bakken gegeten te worden. Dat brengt met zich, dat het brood voor het ontbijt 's nachts gebakken wordt en dat de bakker vóór de lunch en vóór het diner opnieuw gaat bakken; de huisvrouw dient 's morgens

vroeg en daarna opnieuw vóór de middag- en avondmaaltijd de straat op te gaan om bij de bakker vers brood te kopen. Ook 's zondags wordt vers brood geleverd.

b. *Brood met dunne korst en lang vers blijvende kruim*: het in Nederland, Engeland, Zweden enz. meest verkochte brood. De in verse toestand knapperige korst is zo dun, dat men bij het bewaren weinig merkt van een slap en taai worden ervan. De kruim is zacht, prettig eetbaar en blijft lang vers.

Essentieel voor dit broodtype is, dat het ook na enkele dagen bewaren in een broodtrommel nog goed consumabel is. Brood van dit type stelt hoge eisen aan de kwaliteit van de gebruikte tarwe en bloem. Zo wordt de normale Nederlandse broodbloem gemaakt van een mengsel van ca. 35% dure kwaliteits-tarwe uit overzeese landen (vooral uit de Verenigde Staten) en ca. 65% tarwe uit EG-landen. Het Nederlandse merkbread (King Corn, Bums, Juweel enz.) is zelfs volledig uit bloem van overzeese tarwes bereid.

De landen waar brood met een zachte korst gegeten wordt, hebben een goede sociale wetgeving (in Nederland werd al in 1916 de nachtarbeid van de bakkers verboden!), waar zondagsarbeid niet voorkomt. Ook is de vrouw er niet meer ondergeschikt aan de man; zij zal er dan ook niet over peinen, om 's ochtends om zes uur op te staan en de straat op te

* De auteur is verbonden aan het Instituut voor Graan, Meel en Brood TNO te Wageningen. Dit ingezonden stuk is een reactie op het gelijknamige artikel van Drs. R. Iwema in *ESB* van 7 augustus jl.

gaan om brood te kopen voor haar heer gemaal en kinderen.

Het artikel in *ESB* van 7 augustus 1974 droeg tot titel „Brood en welvaart”. Ik vraag mij af, in welke maatschappij zou meer welvaart, beter gezegd meer welzijn, heersen: a. in een land waar relatief vele bakkers in lange werktijden (en ook 's zondags) met het bakken van brood bezig zijn, en waar in bijna elke straat een bakkerswinkel staat die door de huisvrouw frequent bezocht wordt, of b. in een maatschappij waar in moderne bakkerijen onder gezonde arbeidsomstandigheden gewerkt wordt, waar relatief weinig verkooppunten zijn (hetgeen de broodprijs laag houdt) en waar man en vrouw in sociaal opzicht gelijk zijn.

En de smaak van het brood dan? Gaarne geef ik toe, dat ik zélf dol ben op Belgische pistolets, mits deze vers zijn. Gelukkig zijn er in Nederland vele bakkers die een ruim assortiment aan harde broodsoorten voeren.

Men moet nu ook weer niet te hoog opzien tegen het buitenlandse brood. Zo regent het in Frankrijk de laatste jaren klachten over het stokbrood: de korst is goed, maar de kwaliteit van de kruim laat veel te wensen over. Waarschijnlijk wordt dit veroorzaakt door de toevoeging van 1% bonenmeel aan de broodbloem. Hierdoor wordt een bijzonder witte kruim verkregen, die echter vlak en neutraal van smaak is.

Laten wij het zo stellen: zowel brood met croquante korst (waar wij tijdens de vakantie in het buitenland van genieten) als goed-gerezen en goed-doorbakken brood van het in Nederland gebruikelijke type (dat wij dagelijks consumeren) kunnen lekker smaken.

Tenslotte enige correctie op onjuistheden in het artikel.

a. De gebruikte grondstoffen

In de Nederlandse meelfabrieken wordt voor de bereiding van broodbloem uitgegaan van een mengsel van 35% kwaliteitstarwe uit de Verenigde Staten, 60% tarwe uit Frankrijk en 5% tarwe uit Nederland. De daaruit bereide bloem is kwalitatief beslist beter dan die welke in de meeste andere Europese landen wordt gebruikt.

b. Vet en andere toevoegingen aan brood

Het is een hardnekkig misverstand, dat het Nederlandse brood „grote hoeveelheden vet en andere niet tot brooddeeg behorende bestanddelen” zou bevatten. Uit recent onderzoek (*Voeding*, 35, (4), 1974, blz. 241-245; *Consumentengids*, 21, (6), juni 1973, blz. 258-261) blijkt, dat het vetgehalte bij wit- en bruinbrood in ons land varieert van 1,4 - 3,7 g/100 g brood, met een gemiddelde van 2,6 g. De benedengrens van het vetgehalte (als gevolg van het van nature in bloem, resp. meel aanwezige vet) ligt bij ca. 0,7 g/100 g witbrood en 1,1 g/100 g

bruinbrood. Omgerekend betekent dit 0,5 tot 1 g per boterham. Ten opzichte van de ongeveer 65 à 95 gram vet, die wij per dag nodig hebben (en de 140 gram die wij gemiddeld naar binnen krijgen) maakt dit niet veel uit. Voorts is het een sprookje, dat men allerlei vreemde bestanddelen aan het deeg zou toevoegen om het langer vers te houden; de Warenwet stelt hier rigoureuze paal en perk aan.

B. Belderok

Naschrift

Zelden ben ik het met een betoog zo volstrekt oneens geweest als met dat van Dr. Belderok. Het is dikwijls — ook bij economisch onderzoek — doelmatig om verschillende kwaliteiten van eenzelfde goederensoort als verschillende goederensoorten te beschouwen. Het is echter mijns inziens een staaltje van onzindelijk denken te menen daarmee het kwaliteitsverschil weg te kunnen redeneren. In mijn stukje ging het over de tegenstelling tussen brood van hoge en van lage kwaliteit, of, nauwkeuriger gezegd, over die tussen smakelijk (en geurig) en smakeloos (en reukloos) brood. Hieraan gelijkwaardig is niet de tegenstelling tussen koffie en thee of tussen wijn en bier, maar die tussen een pittige, geurige, goed gezette kop koffie of thee van een eerste klas merk en het gootwater van slecht gezette koffie of thee van een of andere reclame-aanbieding. En die tussen — onvermijdelijkerwijs dure — kwaliteitswijn en goedkope massawijn zonder enig bouquet, waarbij wijnen van verschillende herkomst bij elkaar zijn gegoten. En die tussen bijv. trappistenbier van hoge gisting en daardoor rijke aroma's en het laffe ondergistingsbier van onze gefuseerde brouwerijen dat we dagelijks drinken.

Brood met croquante korst

Bovendien wijkt Dr. Belderok bij de — op zich zelf reeds ongeoorloofde — vertaling van een goede broodkwaliteit in een bepaalde broodsoort af van de door mij voor die kwaliteit nader gegeven specificaties. Waar ik het over de ronde Belgische tarwebroden had, spreekt hij uitsluitend over de Belgische pistolets, terwijl hij de door mij genoemde stevige Duitse broodsoorten buiten beschouwing laat. Ik heb opzettelijk naast de stok en de „Semmeln” ook die andere broodsoorten genoemd om aan te geven dat het me niet om een bepaald type brood begonnen was. Daardoor komt ook Dr. Belderoks opmerking, dat bij het door mij geprefereerde brood de huisvrouw om zes uur 's ochtend op moet staan en vóór elke (brood)maaltijd vers brood moet kopen, in de lucht te hangen. En wat de door mijn geachte opponent in dit verband ter sprake ge-

brachte vrouwenemancipatie betreft, veroorloof ik me erop te wijzen dat in ons land het percentage werkende (gehuwde) vrouwen lager ligt dan in de door mij genoemde omringende landen.

Overigens stel ik er prijs op te zeggen dat naar mijn mening geenszins al het Nederlandse witbrood en alle daarin verwerkte bloem van slechte kwaliteit is en dat ons bruinbrood — waar ik niet over geschreven heb — zelfs vrij vaak goed is. Ruimtegebrek maakt het aanbrenge van dergelijke nuanceringen op een eerste pagina van *ESB* helaas erg moeilijk. Volstrekt oneens ben ik het echter weer met Dr. Belderok als hij tegenover elkaar stelt brood met croquante korst, waar wij tijdens de vakantie in het buitenland van genieten en goed-gerezen en goed-doorbakken brood van het in Nederland gebruikelijke type, dat wij dagelijks consumeren. Was dat laatste maar waar, dan zou ik mijn stukje niet hebben geschreven. Het gaat er nu juist om dat goed-gerezen en goed-doorbakken witbrood een uitzondering vormt en dat het witbrood dat de gemiddelde Nederlander dagelijks consumeert het één noch het ander is. Mijns inziens gelden daarvoor nog steeds de kwalificaties „helemaal geen brood maar een klefferige deegbal” van de rubriek „Gehoord en gezien” in het *AD* van 10 september 1973 en „het witbrood dat zich onderscheidt door een stopverfachtige allure en dientengevolge graag gebruikt wordt door sportvissers ter constructie van pluim of vlok” van Cherry Duyns in de *HP* van 14 september 1971.

Brood met dunne korst en lang vers blijvend kruim

Ook dit slechte brood vertaalt Dr. Belderok weer in een broodtype. Daarvan is de korst zo dun, zegt hij, dat je er weinig van merkt als hij slap en taai wordt. Ja, dat is ongetwijfeld juist. Het is betreurenswaardig maar valt niet te ontkennen dat het uiterlijk schoon van een vrouw met het klimmen der jaren verwelkt. Hetzelfde geldt overigens voor mannen. Wanneer je nu met een vrouw trouwt, die reeds in haar jonge jaren over weinig of geen uiterlijk schoon beschikt, kan je wat dat betreft ook niet veel overkomen. De kruim van dit brood, vervolgt Dr. Belderok, is zacht, prettig eetbaar en blijft lang vers. Prettig eetbaar, wat kan daarmee worden bedoeld? Ik neem aan dat het betekent dat je niet of nauwelijks hoeft te kauwen. Inderdaad wijzen culinaire specialisten erop dat de Nederlander dat steeds minder wenst te doen. De toestand waarin onze gebitten, als gevolg van de wijze waarop we onze inkomensstijging besteden, zijn geraakt, maakt de vraag naar steeds zachter voedsel ook plausibel en in zoverre gaat het hier inderdaad om een positieve kwalificatie, ofschoon de zelfstandige betekenis ervan naast het adjectief zacht mij

dan nog ontgaat. Hetzelfde geldt trouwens voor de kwalificatie goed consumabel iets verderop in Dr. Belderoks betoog. Tenslotte dat lang vers blijven. Volgens Van Dale is vers brood pas gebakken brood. Lang vers blijven is dan ook een contradictio in terminis, zodat ook hier niets anders bedoeld kan zijn dan lang zacht blijven. Alle door Dr. Belderok genoemde kenmerken van het in Nederland meest verkochte brood komen dus vrijwel op hetzelfde neer, nl. zijn zachtheid en daarmee zijn we weer bij het visdeeg terug.

Het wél goed-gerezen en goed-doorbakken witbrood dat, zoals ik reeds opmerkte, in Nederland nog wel degelijk geproduceerd wordt, behoeft geenszins reeds enkele uren na het bakken gegeten te worden. De praktijk leert dat éénmaal daags brood kopen dan ook voldoende is. Zelfs de Nederlandse harde broodjes zijn na 24 uur, indien even opgewarmd in de oven, weer knapperig en smakelijk, mits ze van goede kwaliteit zijn. Dr. Belderok zegt dat er gelukkig in Nederland vele bakkers zijn die een ruim assortiment aan harde broodsoorten voeren. Helaas is ook hier echter de goede kwaliteit in de minderheid; veel harde broodjes zijn van binnen kurkdroog.

Welvaart

Vervolgens stelt Dr. Belderok de welvaart — hij noemt het welzijn — van twee types samenleving op nogal suggestieve wijze tegenover elkaar en stelt de retorische vraag of in de landen waarvan ik de gemiddelde broodkwaliteit geprezen heb — Frankrijk, België, Duitsland enz. — die welvaart niet lager is dan in Nederland. Hij overschrijdt daarmee verre het onderwerp van mijn artikelje dat zich beperkte tot (een stukje van) de „capacity to enjoy food”, zélf maar één onderdeel van de „capacity to enjoy income”, op zijn beurt weer slechts één component van de subjectieve welvaart van één individu. Ik zal mijn geachte opponent op deze weg dan ook niet volgen.

Om misverstanden te vermijden, toch enkele losse opmerkingen. In de eerste plaats dat verbod van nachtarbeid voor bakkers. Waar in ons land in verschillende bedrijfstakken in niet onaanzienlijke mate in nachtploegen wordt gewerkt, zie ik niet in waarom dat nu juist voor bakkers verboden moet zijn. In de tweede plaats die vervanging van relatief grote aantallen ambachtelijke bakkers door massafabricage met relatief weinig verkooppunten, hetgeen de broodprijs laag

houdt. Dit laatste nu, spreekt mij voor een landje waarin jaarlijks 1,625 miljard boterhammen in de vuilnisbak verdwijnen (AD van 30 januari 1974) in het minst niet aan. Nu gelukkig geen enkele CAO-er nog in de zorg hoeft te zitten of er wel dagelijks „brood op de plank” komt, is met het zo scherp mogelijk calculeren, tot op de laatste cent drukken, van de broodprijs geen enkel sociaal doel gediend. Dat vindt de gemiddelde Nederlandse huisvrouw trouwens blijkbaar ook, want ook bij de warme bakker neemt die het brood in gesneden toestand af, wat de broodprijs dan toch maar met 10 cent verhoogt.

Het berust overigens op een misverstand te denken dat een bij voortdurende toenemen van de kwantitatieve goederenvoorziening — want daar komt het laaghouden van de prijs op neer — gepaard met een voortdurende afnemende arbeidsinspanning de subjectieve welvaart verhoogt. Ik hoop nog eens de gelegenheid te krijgen mijn gedachten hierover in de serie „catalectische beschouwingen over welvaart” in dit tijdschrift uiteen te zetten, maar wil nu volstaan met tegenover de vraag van Dr. Belderok een andere vraag te stellen: wat te denken van de welvaart van een samenleving waarin door continue loonen salarisverhogingen voortgezwepte schaalvergroting en technische verandering steeds meer vervreemding en onbehagen oproepen. Een onbehagen waarvoor op zijn beurt weer in een koopwoede en — mede in verband daarmee — in nieuwe loon- en salariseisen compensatie wordt gezocht, waarmee de vicieuze cirkel is gesloten en een niet meer op de menselijke schaal toegesneden samenleving ontstaat. Een maatschappij waarin het òf òf definitief en radicaal door het èn èn is vervangen, met „alle onvermijdelijke concessies van de kwaliteit aan de kwantiteit, die dit met zich brengt. Een maatschappij ook, zonder dienstbetoon, waarin de voedingsmiddelen en talloze andere verbruiksgoederen zonder enige persoonlijke aandacht en zorg in tot slordige massale pakhuizen ontluiserde verkoopplaatsen door haastige consumenten worden weggegrist.

Gebruikte grondstoffen en toevoegingen aan het brood

Tenslotte enkele technische details waarop Dr. Belderok aan het eind van zijn beschouwing wijst. Uit de door mij geraadpleegde bronnen heb ik begrepen

dat nu juist die 60% Franse tarwe, die in ons meel wordt verwerkt, van inferieure kwaliteit is. Aangezien Nederland, wat voedingsmiddelen betreft, bekend staat als „het vuilnisvat van Europa” en de Nederlanders, om Katona, Strümpel en Zahn in *Zwei Wege zur Prosperität* van 1971 te citeren „notorische Käufer niedriger Qualitäten” zijn, ben ik er nog steeds niet van overtuigd dat dit niet het geval is. Per slot schreef Simons Cohen in *Het Parool* van 16 januari 1974 ook dat „de Fransen het beste van de koe zelf eten en de rest naar Nederland exporteren”. Ik heb er overigens goede nota van genomen dat het Nederlandse merkbrood uitsluitend uit overzeese — niet hetzelfde als Amerikaanse — tarwes wordt bereid. Ook wat het vetgehalte betreft buig ik vanzelfsprekend voor de deskundigheid van mijn opponent. Ik weet nu dat ik behalve over vet over emulgatoren en stabilisatoren had moeten spreken. Dr. Belderok vermeldt er intussen niet bij dat de drastische verlaging van het vetgehalte van ons brood nog maar van betrekkelijk recente datum is.

Technische vooruitgang

Nu is het voor de strekking van mijn stukje — maar voor Dr. Belderok uiteraard niet — irrelevant welke ingrediënten in welke onderlinge verhouding precies — als zachtmaker en anderszins — in ons brood worden verwerkt. Het ging en gaat mij uitsluitend om het eindresultaat. Ondanks studies als die van Dr. C. Smak, vermeld in *Voedingsmiddelentechnologie* van 28 augustus 1974 over de meting van de korstkleur van brood en het verband tussen korstkleur en eiwitgehalte blijft dit resultaat in doorsnee ver achter bij het kostelijke brood van de eerste de beste dorpsbakker in België, die van die studies ongetwijfeld niet op de hoogte is en waarschijnlijk niet eens weet dat de korstkleur door Mailard-reacties ontstaat. Hij past vermoedelijk alleen maar de recepten van zijn vader en zijn grootvader toe. Natuurlijk spelen bij onze broodkwaliteit ook de Nederlandse wetgeving en de Nederlandse prijsbeheersing een — voor de smakelijkheid van het brood waarschijnlijk hoogst ongelukkige — rol. In laatste instantie krijgt elk welvarend land het brood dat het verdient. Voor het overige begrijp ik heel goed dat ik van Dr. Belderok van TNO in redelijkheid niet mag verwachten dat hij vraagtekens bij de technische vooruitgang plaatst. Daarom doe ik het maar.

R.I.

Met „ESB” een beter economisch-politiek inzicht

Dr. A. Wassink: Produktiviteitsstijging en produktiviteitsmeting in de industrie. Stenfert Kroese, Leiden, 1971, 198 blz., f. 25.

In het eerste hoofdstuk wordt in hoofdzaak een historisch overzicht gegeven van het begrip „produktiviteit”. De schrijver stelt hierin o.a. vast dat de marginale analyse weinig geschikt is om de produktiviteit in de bedrijven te meten omdat zij met een statisch evenwichtsbegrip werkt, iets wat naar onze mening geen bezwaar behoeft te zijn om veranderingen van de produktiviteit in de loop van de tijd naar voren te brengen. Een nadere omschrijving van de industriële bedrijven welke de schrijver op het oog heeft, alsmede een aanduiding van de niet in het boek te behandelen specifieke problematiek van de communistische landen of de ontwikkelingslanden zou interessant zijn geweest.

In het tweede hoofdstuk worden de begrippen „produktiviteit”, „efficiency” en „rendement” duidelijk gedefinieerd. Gewezen wordt op het gevaar dat er schuilt in het werken met constante prijzen of indexcijfers, nl. dat men hierdoor de noodzakelijke doelmatige verandering in de kwantitatieve verhoudingen van de produktiemiddelen niet onderkent. De toegevoegde waarde wordt, als absolute grootte van de produktiviteit zijnde, in dit hoofdstuk vanwege de ondoelmatigheid afgewezen, maar in het volgende hoofdstuk m.i. terecht weer ten tonele gevoerd als een in de praktijk vaak en met succes gebruikte maatstaf.

Het op een bepaald moment meten van de produktiviteit in fysieke eenheden is als regel niet mogelijk door de heterogeniteit van de output, dit geldt echter ook voor de volgtijdige vergelijking van de produktiviteit in een bedrijf: de produkten wijzigen zich voortdurend en een vergelijking is dan ook met equivalentiecijfers niet meer mogelijk. Duidelijk stelt de schrijver dat de produktiviteit een zaak van doeltreffendheid is en deze laatste is afhankelijk van de waarden die gelden in een bepaalde situatie.

Het derde hoofdstuk geeft een beschouwing over de drie mogelijke fundamentele ontwikkelingen van de produktiviteit aan de hand van de isoquanten-voorstelling, en wel:

1. substitutie van arbeid in kapitaal of omgekeerd zonder technische vooruitgang;
2. technische vooruitgang zonder substitutie;

3. technische vooruitgang met substitutie.

De cijfers welke de schrijver gebruikt om een en ander te illustreren zijn 20 jaar en ouder; ze werden ontleend aan een werk van J. W. Kendrick uit 1961! Meer recente waarnemingen of bronnen welke betrekking hebben op de situatie in Nederland of West-Europa zouden beter hebben aangesproken. Zo ook lijkt mij een veronderstelling over de kapitaalproduktiviteit in Nederland op basis van een onderzoek in Amerika tot 1953 wel erg gewaagd (blz. 81).

De standaards komen er in het vierde hoofdstuk wat bekaaid af: na nieuwe ontwikkelingen volgt er meestal een min of meer lange periode waarin de produktie ongewijzigd blijft, mede onder invloed van de duurzame produktiemiddelen. Het valt daarom te betwijfelen of de schrijver het juist heeft als hij stelt dat de tijd, waarin de standaards normatief kunnen zijn, zeer kort is. Stijging van de produktiviteit moet volgens de schrijver in de eerste plaats worden gezocht in de technologische vooruitgang en niet in diepte-investeringen zoals vaak gemeend wordt. De vooruitgang door specialisatie, standaardisatie en normalisatie had in dit verband niet onvermeld mogen blijven. Frappant is, na een duidelijke redenering, de conclusie dat zowel bij inkrimpen als bij uitbreiden van de produktie in een bedrijfstak de produktiviteit stijgt.

In hoofdstuk 5 worden zeven cate-

Dr. W. J. Oomens: De vraag naar duurzame consumptiegoederen. Stenfert Kroese, Leiden, 1974, f. 35.

Duurzame consumptiegoederen zijn in dit Tilburgse proefschrift *nieuwe* goederen waarvan iedere potentiële afnemer er na korter of langer aarzeling één exemplaar aanschafft dat hij na het verstrijken van de levensduur vervangt. Het onderwerp van studie is de ontwikkeling van de initiale vraag en van de vervangingsvraag in de tijd.

Voor de ontwikkeling van de initiale (of initiële?) vraag naar duurzame consumptiegoederen in de tijd zoeken wij naar een functie, die monotoon van 0 tot 1 toeneemt en daarmee weergeeft hoe de frequentie van het bezit tot zijn

vertoeren van oorzaken genoemd voor de verbetering van de produktiviteit. Een belangrijke oorzaak als die van het ontwerp en de vormgeving van het produkt had m.i. expliciet vermeld moeten worden, ook al kan men dit wellicht rangschikken onder categorie 6: „De invloed van de technische vooruitgang”.

Bij de kengetallen of ratio's pleit de schrijver voor een kengetal van de produktiviteit dat is opgebouwd uit een aantal opeenvolgende andere kengetallen, om de oorzaken van de afwijkingen te kunnen bepalen. Deze methode is het beste toe te passen bij volgtijdige vergelijkingen binnen een bedrijf, zij is minder geschikt voor bedrijfsvergelijkingen door verschillend basismateriaal.

Bij de beschouwing van de produktiefuncties krijgt die van Cobb-Douglas de meeste aandacht, de moeilijkheid is echter dat deze in de bedrijven niet is te herkennen.

De schrijver hamert er steeds op dat het gebruik maken van betere werkmethode, het voorkomen van veroudering, de voornaamste oorzaak is van de produktiviteitsstijging. De aanwezigheid van de duurzame produktiemiddelen werkt hierop remmend en de vervangingsnelheid in een bedrijf is dus van grote invloed op de verbetering van haar produktiviteit t.o.v. de bedrijfstak.

Het helaas moeilijk te construeren theoretische standaard- of normbedrijf is naar de mening van de schrijver de enige juiste wijze van vergelijkende produktiviteitsmeting. Bij deze meting wordt de eigen produktiviteit vergeleken met dit standaardbedrijf, de zgn. „best-practice”-meting.

Hoewel het boek hier en daar wat te theoretisch is en de data wat recenter hadden mogen zijn, geeft het een zeer duidelijke uiteenzetting van het produktiviteitsbegrip en kan het veel misverstanden die erop dit punt bestaan uit de weg ruimen.

H. P. van de Avoird

verzadigingsniveau stijgt. De gedaante van deze functie hangt af van het verloop in de tijd van de kans dat een potentiële afnemer het goed voor het eerst koopt. Eenvoudige veronderstellingen over dit proces leiden tot zulke oude bekenden als de exponentiële functie en de logist; de schrijver voegt daaraan nog een aantal varianten en andere modellen toe. Vervolgens behandelt hij bijna even systematisch het geval dat het proces niet alleen van de tijd afhankelijk is, maar mede door veranderingen in de omstandigheden wordt beïnvloed. Dit vult het grootste gedeelte van het boek.

Voor de remplacevraag kan men, analoog op grond van een verondersteld verloop van de sterftekans, verdelingen van de levensduur construeren. Dit gebeurt ook wel, maar de nadruk ligt toch in dit hoofdstuk op de verschillende mogelijkheden om uit cijferreeksen van verkopen en bestand de levensduur af te schatten.

Het boek wordt besloten met de toepassing van één van de behandelde modellen op de Amerikaanse televisiemarkt.

Ik vind dit een goed proefschrift. De voornaamste verdienste ligt in de zorgvuldige wiskundige behandeling van de verschillende groeifuncties en van de betrekkingen die men voor de raming van de levensduur en de vervangingsvraag hanteert. Dit is een goed tegenwicht voor de improvisatie die zoveel empirische studies eigen is. Me dunkt dat het een naslagwerk zal worden.

Tenslotte signaleer ik twee kleine puntjes die ik voor onjuist houd 1). De schrijver stelt nogal eens dat de variabele, die bij hem κ heet, een kans is en tussen 0 en 1 moet liggen (bijv. blz. 37); het is echter geen kans, maar een dichtheid (zie blz. 26), zodat de bovengrens niet geldt 2). Op blz. 232 e.v. worden een aantal coëfficiënten geschat, waarbij voor één van hen verschillende waarden worden „geprikt”. De overige schattingen zijn dan conditioneel op deze

waarde, maar aangezien die waarde zelf eveneens door aanpassing is verkregen, heeft hij eigenlijk een variantie en tevens covarianties met de andere schattingen. In dit geval hebben de berekende standaardfouten niet erg veel betekenis. Ik zou er daarom geen consequenties aan verbinden, zoals de schrijver doet.

J. S. Cramer

Norway, Economic surveys, OECD, Parijs, 1974, 67 blz., \$ 1.25.

Jaarlijks overzicht van de Noorse economie.

Mr. W. R. Meyer: Effectenbewaring. Publikatie van het NIBE, nr. 23, H. D. Tjeenk Willink, Groningen, 1974, 178 blz., f. 27,50.

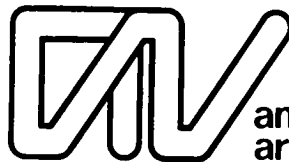
Geeft informatie over de bewaring van de voor de belegger gekochte stukken door de banken. Ook geeft het inzicht in de juridische benadering van de verhouding bank-cliënt, waar het de administratie en bewaring van effecten betreft. Als bijlagen zijn opgenomen de Algemene Voorwaarden van de Nederlandse Bankiersvereniging, de Bepalingen, betreffende de bewaarneming van effecten onder het VABEF-systeem en het CF-reglement.

De Belgische economie in 1973. Ministerie van Economische Zaken, Brussel, 1974, 551 blz.

Dit verslag bevat een analyse van en een commentaar op de economische toestand van België in 1973. Het wordt ingeleid met algemene beschouwingen, die vooral betrekking hebben op de macro-economische gegevens van 1972 en 1973. Ook werden de in de loop van 1973 vrijgegeven resultaten van de algemene volkstelling per 31 december 1970 in dit verslag opgenomen en van commentaar voorzien.

Dr. I. J. Fairbairn: The national income of western Samoa. Oxford University Press, Londen, 1974, 205 blz., £9.

Bevat een studie over de wijze waarop het nationale inkomen van westelijk Samoa onderverdeeld is naar de belangrijkste sectoren. De basisstructuur van de economie en de ontwikkeling ervan worden weergegeven. Ook wordt deze ontwikkeling bekeken door de groei in het reële nationale inkomen te beschouwen. Hierbij wordt echter wel rekening gehouden met de snelle bevolkingsgroei op het platteland. Verder wordt er aandacht besteed aan enkele aspecten van het plattelandleven, zoals het inkomen, de hoeveelheid tijd die men aan arbeid besteedt en de samenstelling en het belang van de consumptieve produktie.

**amstelveste b.v.
arnhem**

Maatschappij voor Projektvoorbereiding, Volkshuisvesting en Stedebouw
is een jonge onderneming die zich snel ontwikkelt en waar veel ervaring is gekonsentreerd.

- Amstelveste maakt deel uit van een aspectrijk bouwconcern met een jaaromzet van f 200.000.000,--.
- Amstelveste is houdster van aandelenpakketten in drie ontwikkelingsmaatschappijen.
- Enkele zeer grote projecten vragen op dit moment om begeleiding.
- Opties over de landgrenzen dienen dringend te worden waargemaakt.

Amstelveste zoekt een jonge, commercieel ingestelde,

Planoloog

**ekonom, sociaal geograaf,
ingenieur met onderzoek-ervaring.**

Hij rapporteert rechtstreeks aan de direktie, vanuit een afdeling naast die van de projektkoördinatoren, wier werk met name ligt op het vlak van bouwtechniek en organisatie.

Van hem zal worden gevraagd:

- een belangrijke en structurerende inbreng m.b.t. het haalbaarheidsonderzoek ten behoeve van grotere en kleinere projecten.
- meer algemene ondersteuning van marktbenadering, akquisitie en projektrealistie.

Belangstellenden kunnen hun schriftelijke sollicitaties richten tot de direktie van Amstelveste B.V., Willemsplein 43, Arnhem. Informatie over de functie kan desgewenst tevoren worden ingewonnen bij de direktie Dr. G.J. Stapelkamp of bij de adjunkt-direkteur Drs. F.A. de Jong. Tel. 085-452936.

* (Amstelveste betreft in december een nieuw representatief kantoor naast het station Arnhem).